

ΖΕΡΩΝΟΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΓ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 168 • ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2000 • ΣΙΒΑΝ - ΤΑΜΟΥΖ 5760

Μια αποφράδα επέτειος

Του κ. ΘΑΝΟΥ ΒΕΡΕΜΗ,

Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών και προέδρου του ΕΛΙΑΜΕΠ

TΟΝ ΚΑΙΡΟ αυτό η Ευρώπη ξαναθυμάται το ολοκαύτωμα των Εβραίων στα ναζιστικά στρατόπεδα του θανάτου.

Το φαινόμενο δεν είναι μόνο ένα μνημείο παραφροσύνης, αλλά δυστυχώς ένα υποπροϊόν του πολιτισμού και της ιδεολογίας του δυτικού κόσμου. Αν δεν αρχίσουμε από τη δυσάρεστη αυτή διαπίστωση, διατρέχουμε τον κίνδυνο να μην αναγνωρίσουμε τα συμπτώματα αν κάποτε το κακό ξαναφανεί.

ΔΥΟ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ξεχωρίζουν το γεγονός από άλλες ακρότητες στην ιστορία του ανθρώπου:

ΠΡΩΤΟΝ η χρήση της τεχνολογίας και του συστηματικού γραφειοκρατικού σχεδιασμού για τη διεκπεραίωση του ολέθρου και, δεύτερον, και πιο ανησυχητικό, η εγγύτητα της ιδεολογίας που συνέλαβε την πράξη του ολοκαυτώματος με τις καταβολές της ιδεολογίας που δημιούργησε τα σύγχρονα έθνη-κράτη και την αφοσίωση που διεκδικούν κατ' αποκλειστικότητα από τους υπηκόους των.

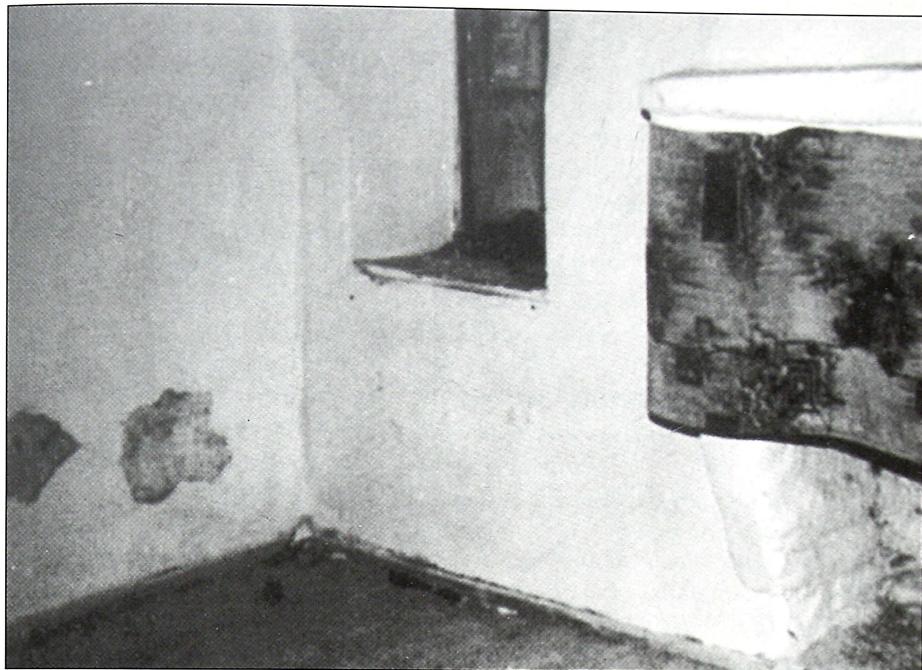
ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΚΡΑΤΟΣ είναι σήμερα τεχνολογικά υπέρτερο των ολοκληρωτικών κρατών του μεσοπολέμου. Μπορεί να οργανώσει και να εκτελέσει εγχειρήματα με πολύ πιο μαζικό και αποτελεσματικό τρόπο από ό,τι οι προκάτοχοί του. Η παρακολούθηση

των υπηκόων του και η καταχώρηση των στοιχείων τους είναι σήμερα μεγαλύτερη παρά ποτέ. Ποια δόλια ή εγκληματική πράξη δεν θα μπορούσε να πετύχει το σημερινό γραφειοκρατικό και τεχνολογικό κράτος. Η μόνη εγγύηση ότι αυτά τα μέσα που διαθέτει δεν θα χρησιμοποιηθούν εις βάρος των πολιτών, είναι η αδιάκοπη εγχήριοςη της δημοκρατικής κοινωνίας η οποία οφείλει, για το λόγο αυτόν, να μαθητεύει με προσοχή στα πορίσματα του ολοκαυτώματος.

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΑΦΕΙΑ της ναζιστικής διαστροφής με την εθνογενετική διαδικασία του 18ου και 19ου αιώνα είναι η σχέση των φυσιολογικών κυττάρων του οργανισμού με τα καρκινικά κύτταρα. Πρόκειται για το ίδιο σώμα που γεννά και τα δύο. Τί είναι αυτό που αθείεν ένα φυσιολογικό οργανισμό στην παραγωγή μεταλλαγμένων θανατηφόρων κυττάρων; Τί είναι αυτό που έκανε ένα έθνος πολιτισμένων κεντροευρωπαίων να αγκαλιάσουν μια ιδεολογία που κατέστρεψε μέσα τους ό,τι καλό και υγιές υπήρχε και τους κατέστησε μέτοχους σε μια γενοκτονία; Είναι, άραγε, η ίδια η ιδεολογία του έθνους κράτους καταδικασμένη να εκφυλίζεται στη μορφή αυτή της βαρβαρότητας.

Συνέχεια στη σελ. 22

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Θρησκευτική εορτή για το τέλος του Πάσχα. Πίνακας του Moshe Gabai

Το δωμάτιο στο οποίο κατέφυγε η οικογένεια του συγγραφέα στο χωριό Ψηλόβραχος

Η Εβραϊκή Κοινότητα Αγρινίου

Του κ. ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΤΣΑ

Οκτώ οικογένειες
από την εβραϊκή κοινότητα
του Αγρινίου,
ζούσαν
σε διαφορετικά μέρη
της πόλης
και είχαν φιλικές σχέσεις
μεταξύ τους.

Συνήθιζαν
να συναντώνται όλοι μαζί¹
μια φορά το χρόνο
στη γιορτή
του «Γιόμι Κιπούρ»
(Ημέρα Εξιλέωσης
των Εβραίων).

ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ τους οι οικογένειες των Ελιέζερ, Γιοσούλα, Ρεβή, Ηλία και Σάββα Μιζάν, Λέων και Ισαάκ Μάτσα συγκεντρώνονταν στο σπίτι του Νισίμ Μιονί, που ήξερε τα αρχαία εβραϊκά και τους διάβαζε το βιβλίο των προσευχών.

Ο μόνος που δεν συμμετείχε σ' αυτή τη θρησκευτική τελετή ήταν ο αδελφός του Νισίμ, ο Ιωνάς, ο δάσκαλος και μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος και ένας από τους 5 αρχηγούς του ΕΑΜ στην περιοχή Αγρινίου.

Οι Ελιέζερ, που ήταν μέλη του ΕΑΜ, είχαν ένα σκύλο πολύ αγαπητό μεταξύ των φίλων των αγωνιστών. Τον έλεγαν Χίτλερ.

Βρισκόμασταν σε επαφή με την οικογένεια του πατέρα μου αλλά, δυστυχώς, είμαι ο μόνος από την οικογένεια που δεν ξαναείδα τους συγγενείς μας.

Μέσα στο 1942 η μητέρα μου αποφάσισε να επισκεφθεί τις αδελφές της στα Γιάννινα, καθώς και τους γονείς και τον αδελφό της στην Αλβανία. Αφού δεν είχαμε πια υπηρέτρια, η μητέρα μου έδωσε μερικά μαθήματα μαγειρικής και νοικοκυρι-

Η Εβραϊκή Κοινότητα Αγρινίου

...Οι Ιταλοί επέτρεπαν σε πολλούς πολίτες να επιβιβάζονται στα καμιόνια και στα φορτηγά τους, γιατί έτσι ένιωθαν πως οι αντάρτες δεν θα επιτίθονταν στην εφοδιοπομπή τους....

ού ποιν φύγει. Πήρε μαζί της και την αδελφή μου τη Νινέττα.

Εκείνο τον καιρό ο κόσμος ταξίδευε πολύ με λεωφορεία, που συχνά έμεναν στο δρόμο ή με τα ιταλικά καραβάνια, που οι γονείς μου τα προτιμούσαν.

Οι Ιταλοί επέτρεπαν σε πολλούς πολίτες να επιβιβάζονται στα καμιόνια και στα φορτηγά τους, γιατί έτσι ένιωθαν πως οι αντάρτες δεν θα επιτίθονταν στην εφοδιοπομπή τους.

Η μητέρα μου έμεινε σχεδόν 2 μήνες στα Γιάννενα και την Αλβανία. Και ο πατέρας μου πήγε κι είδε τους συγγενείς του στα Γιάννενα για λίγες μέρες.

Πολλοί άνθρωποι ταξίδευαν εκείνες τις μέρες είτε ψάχνοντας για τρόφιμα είτε για δουλειές. Επειδή όλα τα ξενοδοχεία τα είχαν επιτάξει οι Ιταλοί, ο κόσμος νοίκιαζε κρεβάτια σε ιδιώτες και πολλοί Εβραίοι, που γνώριζαν τους γονείς μου, προτιμούσαν να μένουν στο σπίτι μας, όχι τόσο πολύ επειδή δεν πλήρωναν τίποτα, αλλά επειδή φοβόνταν μήπως κανένας τους έκλεψε τα λεφτά τους, το χρυσό ή τα υπάρχοντά τους, αν νοίκιαζαν αλλού.

Κάθε βράδυ είχαμε και επισκέψεις. Μια βραδιά 12 άνθρωποι κοιμήθηκαν στο σπίτι μας, στο πάτωμα. Οι γονείς μου ήθελαν να φύλοξενούν όλους αυτούς που τους κρατούσαν σε επικοινωνία με ότι συνέβαινε στην Αθήνα και στα Γιάννενα.

Μέσα στο 1942 ξητήθηκε από τους επί κεφαλής των εβραϊκών οικογενειών να παρουσιαστούν στην ιταλική αστυνομία και να δώσουν τα στοιχεία τους. Ο Ιταλός λοχίας, που ήταν υπεύθυνος γι' αυτό, βεβαίωσε τους πάντες ότι όσο οι Ιταλοί βρίσκονταν στο Αγρίνιο, τίποτε δε θα συνέβαινε στους Εβραίους. Αυτός ο ενδεικτικός υπαντιγμός θα 'πρεπε να μας βάλει σε ανησυχία όλους. Όμως, κανείς δεν ανησύχησε. Όλοι υπάκουουσαν και γρήγορα

ξέχασαν αυτό το μικρό επεισόδιο, χωρίς να υποψιαστούν την κρυφή σημασία μιας τέτοιας φράσης.

Το Αγρίνιο στις αρχές του 1943 είχε, σε αναλογία, δώσει τους περισσότερους αντάρτες στον ΕΛΑΣ από όποια άλλη πόλη. Το πνεύμα της αντίστασης ήταν πολύ ζωντανό στην περιοχή μας. Πολλές φορές η μητέρα μου ετοίμαζε καλάθια με γλυκά, που οι φίλοι μας, χωρίς η Μαρία Δημάδη, τα περνούσε στο νοσοκομείο των ανταρτών.

Μια μέρα μας έφεραν με άλογο ένα τσουβάλι στάρι, που το είχαμε αγοράσει από ένα χωρικό. Ο άνθρωπος που το έφερε μας έδωσε ένα μήνυμα: «Μέσα στο στάρι είναι ένα όπλο και σφαίρες που πρέπει να δοθούν στο Χρήστο Μποκώρο». Σε λίγα λεπτά μετέφερα αυτό το πολύτιμο φορτίο σε ένα καλάθι γεμάτο με διάφορα πράγματα. Πηγαίνοντας στο σπίτι του Μποκώρου, πέρασα κοντά από πολλούς στρατιώτες του εχθρού κι ένοιωσα περήφανος για την «αποστολή» μου. Δεν καταλάβαινα πως αυτό που έκανα ήταν πολύ επικίνδυνο, μέχρις ότου μετέφερα το όπλο στην αδελφή του Χρήστου, την Κική, και είδα τον τρόπο της έκφρασής της.

H οικογενεία του Μποκώρου ήταν οι καλυτεροί μας φίλοι στο Αγρίνιο, γιατί ήταν συγγενείς με έναν από τους συναδέλφους του πατέρα μου στην τράπεζα, στην Πρέβεζα. Μού 'δωσαν ένα μικρό κομμάτι γης στα κτήματά τους έξω από το Αγρίνιο και εκεί φύτεψα πατάτες. Το πρόβλημα ήταν πως οι πατάτες ήθελαν πολύ πότισμα κι εγώ τις πότιζα μ' έναν κουβά από ένα πηγάδι. Επί πλέον, το χωράφι ήταν έξω από το Αγρίνιο μερικά χιλιόμετρα, στο χωριό Ζαπάντι. Οι πατάτες μου ήταν οι πιο μικρές του κόσμου. Τότε, βέβαια, δεν το εκτιμού-

σα, αλλά αργότερα συνειδητοποίησα πως κάθε φρούριο που πήγαινα να ποτίσω τις πατάτες μου, έφευγα από το κατεχόμενο Αγρίνιο και πήγαινα σε ελεύθερη περιοχή ελεγχόμενη απ' τους αντάρτες. Σ' εκείνο το δρόμο δεν χρειάζόταν να δείχνεις την ταυτότητά σου. Ούτε άλλωστε είχα ταυτότητα και ούτε οι Ιταλοί ούτε οι Γερμανοί έκαναν εκεί μπλόκα.

Τον Απρίλιο του 1943 μάθαμε για την εκτόπιση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και καταλάβαμε πως το ίδιο θα συνέβαινε και σε μας. Ο πατέρας μου ζήτησε από το διευθυντή της τράπεζας να πάρει την ετήσια άδειά του, όταν θα ήταν αναγκαίο να φύγουμε από την πόλη. Ο διευθυντής διαβεβαίωσε τον πατέρα μου πως οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ήταν «διαφορετικοί». (Οι φήμες έλεγαν πως η οικογένεια Παπαγιάννη που ανήκε ο διευθυντής του πατέρα μου ήταν από τις εβραϊκές που ασπάστηκαν το χριστιανισμό στα 1821).

Το Μάη του 1943 η οικογένεια Πολύζου –γείτονές μας και μέλη της Αντίστασης– είχαν επισκέπτες. Τους θυμάμαι. Ήταν ένα πολύ κομψό ζευγάρι με μια όμορφη νεαρή κόρη. Οι φήμες έλεγαν πως ήταν πλούσιοι Εβραίοι από τη Θεσσαλονίκη και είχαν έθει στο Αγρίνιο για να ξεφύγουν τους αντι-εβραϊκούς κανονισμούς που οι Γερμανοί είχαν επιβάλει στη δική τους κατεχόμενη ζώνη. Απέφυγαν να συναντήσουν Εβραίους του Αγρινίου και σε λίγες μέρες έφυγαν από την πόλη. Ούτε τότε μας πέρασε από το νου πως έπρεπε να φύγουμε από την πόλη κι εμείς. Ενεργούσαμε λες κι εμείς είμασταν διαφορετικοί στα μάτια των Γερμανών.

Η Ιταλία παραδόθηκε το 1943. Γερμανικά στρατεύματα μπήκαν στο Αγρίνιο για ν' αντικαταστήσουν τις ιταλικές φρουρές. Τα μέλη της Αντίστασης προσπάθησαν να μαζέψουν όσο πιο πολλά πολεμοφόρδια από τους Ιτα-

λούς, πράγμα που οι Γερμανοί δεν το επέτρεπαν.

MΙΑ ΜΕΡΑ, ενώ βρισκόμουν στο πίσω μπαλκόνι του σπιτιού μας, είδαν Γερμανό με πιστόλι στο χέρι να κυνηγάει και να πυροβολεί ένα νεαρό που κουβαλούσε ένα τσουβάλι. Ο νέος μπήκε στην αυλή μας, διέσχισε το διαμέρισμα του πρώτου ορόφου και πήδησε από το παράθυρο που ήταν κάτω απ' το μπαλκόνι μας. Κι ο Γερμανός επίσης μπήκε στην αυλή, ανέβηκε τις πέτρινες σκάλες, μπήκε στο σπίτι μας (η πόρτα ήταν ανοιχτή), έτρεξε απ' το διάδρομο στο μπαλκόνι και –μπροστά στα έκπληκτα μάτια μους– σημάδεψε με το πιστόλι του το νεαρό που έτρεχε από κάτω και πάτησε τη σκανδάλη. Τίποτε δεν ακούστηκε. Το όπλο δεν εκπυροσκόπησε. Ο αγωνιστής της αντίστασης τόσα σκασε χωρίς να πάθει τίποτα, ενώ ο Γερμανός με κοίταξε κατευθείαν στα μάτια για να δει, νομίζω, ποια ήταν η αντίδρασή μου, αν χάρηκα που δεν πέτυχε τον άνθρωπο. Εγώ είχα μαρμαρώσει. Ο Γερμανός έφυγε, χωρίς να βγάλει λέξη, κοιτάζοντας το όπλο του με αγανάκτηση.

Το Σεπτέμβριο του 1943 νιώθαμε δυστυχείς με τον ερχομό των Γερμανών στο Αγρίνιο. Δεν ξέραμε τότε πως αν η Ιταλία δεν είχε παραδοθεί, όλοι οι Έλληνες Εβραίοι θα συλλαμβάνονταν (από την ιταλική αστυνομία) και θα στέλνονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Ο σκοπός της δήθεν αιθώας κατάθεσης των στοιχείων μας στην Ασφάλεια των Ιταλών δεν ήταν παρά το πρώτο βήμα προς την καταστροφή. Το μάθαμε αυτό από ένα βίβλιο Ιστορίας, το οποίο ήταν χρόνια αργότερα.

Με τον ερχομό των Γερμανών και με τη γνώση πως οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης είχαν κιόλας εκτοπισθεί, θά-

Η Εβραϊκή Κοινότητα Αγρινίου

Ο σκοπός της δήθεν αιθώας κατάθεσης των στοιχείων μας στην Ασφάλεια των Ιταλών δεν ήταν παρά το πρώτο βήμα προς την καταστροφή. Το μάθαμε από ένα βίβλιο Ιστορίας, το οποίο ήταν χρόνια αργότερα.

Η Εβραϊκή Κοινότητα Αγρινίου

Φαίνεται πως ακόμα και το Σεπτέμβριο του 1943 δεν ήξερα τι τέρατα ήταν ακόμα και εκείνοι οι Γερμανοί που φαίνονταν καλοί.

προεπε νά χαμε εγκαταλείψει την πόλη και να πάμε σε ελεύθερη περιοχή. Εμείς, όμως, παραμείναμε στην άνεση του σπιτιού μας. Μια μέρα οι Γερμανοί επίταξαν ένα δωμάτιο στο σπίτι του φίλου μας του Καλυδόπουλου –ακριβώς απέναντι από το σπίτι μας. Η μητέρα του μου ζήτησε να πάω να μείνω μαζί της, μέχρι ο γιός της –που ήταν διευθυντής της Αγροτικής Τράπεζας– να γυρίσει στο σπίτι. Έκει συνάντησα ένα νεαρό Γερμανό στρατιώτη, που φαίνονταν πολύ καλός και σύντομα γίναμε «φίλοι».

Αφού δεν ήξερε ελληνικά κι ούτε εγώ γερμανικά, σκέφτηκα να βρούμε ένα κοινό πεδίο συνεννόησης παιζόντας με τη λέξη καλό. Αρχίσαμε, λοιπόν, να λέμε τη λέξη «καλός» στα ελληνικά, λατινικά, γερμανικά, γαλλικά, ισπανικά και ιταλικά (ήξερα πώς να λέω «καλός» στα εβραϊκά, αλλά είχα την ετοιμότητα να μην το πω!). Αυτή η γλωσσομάθειά μας μας έκανε να χαμογελάσουμε. Μόνο που είχα καταλάβει λάθος. Ενώ εγώ σκεφτόμουν μόνο τη λέξη «καλός», αυτός τη σκεφτόταν σε συνάρτηση με τον «καλό άνθρωπο». Το ανακάλυψα μόλις είπα «english good». Στη στιγμή η έκφρασή του άλλαξε. Έγινε έξαλος και με χαστούκισε. Φαίνεται πως ακόμα και το Σεπτέμβριο του 1943 δεν ήξερα τι τέρατα ήταν ακόμα και εκείνοι οι Γερμανοί που φαίνονταν καλοί.

‘Υστερα απ’ αυτή την εμπειρία θα προεπε να ζητήσω απ’ τους γονείς μου να φύγουμε απ’ την πόλη. Κι όμως, παρά τα λόγια μου, δεν τους το ζήτησα, ούτε επέμενα να φύγουμε.

Οι Ιταλοί, όταν ήταν ακόμα κατακτητές, φοβόνταν τόσο πολύ την Αντίσταση, που είχαν φτιάξει κάστρα κάθε σπίτι που επίτασσαν. Οι Γερμανοί δεν συμφωνούσαν με την «καστροποίηση» των κτιρίων που είχαν οι Ιταλοί. Αποφάσισαν να δώσουν ένα καλό μάθημα στους αντάρτες της περιοχής. Καμιά

κατοοταριά Γερμανοί, από τα πλέον επίλεκτα τμήματα, κινήθηκαν προς την κατεύθυνση του Θέρμου (κέντρο των ανταρτών), 30 χιλιόμετρα από το Αγρίνιο. Αυτό το μάθανε οι αντάρτες από τις κρυφές τους πληροφορίες και εγκλωβίσανε τη γερμανική φάλαγγα. Καταστρέψανε το πρώτο και τελευταίο φροτηγό της φάλαγγας.

Τα γερμανικά στρατεύματα βρίσκονταν στο έλεος των ανταρτών που ήταν κρυψμένοι στις στροφές του ορεινού δρόμου. Μόνο ένας Γερμανός γύρισε ζωντανός στην πόλη.

Μετά το τέλος του πολέμου μάθαμε πώς γι’ αυτή την επιτυχία και άλλες πολλές, μεγάλη βοήθεια έδωσε η φίλη μας και γειτόνισσά μας Μαρία Δημάδη, που ανήκε σε μια από τις πιο σπουδαίες οικογένειες της πόλης. Είχε αρχίσει την αντίστασή της, πρώτα μαζεύοντας γλυκά και άλλα χρήσιμα πράγματα για τα νοσοκομεία της Αντίστασης. Όταν ήρθαν οι Γερμανοί –μιας και είχε σπουδάσει στη Γερμανία– της ζητήθηκε και έγινε διεμηνέας του Γερμανού Διοικητή του Αγρινίου. Στο τέλος έγινε και ερωμένη του, όπως λεγόταν, κι έτσι ήταν υπό την προστασία του.

TΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΝΥΧΤΑ ΠΟΥ έφευγαν οι Γερμανοί από το Αγρίνιο, οι αξιωματικοί των Ταγμάτων Ασφαλείας την εκτέλεσαν, γιατί ήξερε πάρα πολλά για τη συνεργασία τους με τους Γερμανούς. (Η Αντίσταση την προειδοποίησε τότε να φύγει από την πόλη. Πήγε στο σπίτι της να πάρει ένα ζευγάρι χαμηλοτάκουνα παπούτσια και την έπιασαν*).

Το Σεπτέμβριο του 1943 αρχίσαμε να υποψιαζόμαστε ότι τα πράγματα θα χειριστέρευαν. Ο πατέρας μου πήρε έγκριση για την άδειά του. Κρύψαμε θρησκευτικά βιβλία και αντικείμενα

στα αρχεία της Τράπεζας. (Οι Γερμανοί άδειασαν το κτίριο της Τράπεζας και μετέφεραν τα πάντα, ακόμη και τα θησκευτικά μας βιβλία, τη μεγγιλλάκλ., στη διπλανή Αγροτική Τράπεζα, όπου βρήκαμε τα πάντα άθικτα μετά τον πόλεμο).

Επηρεασμένοι από το πνεύμα της Αντίστασης που ήταν ολοζώντανο στο Αγρίνιο, αποφασίσαμε να μην υπακούσουμε στους κανονισμούς που έκαναν διακρίσεις στους Εβραίους. Και συνεχίζαμε να μένουμε στην πόλη!

ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1943 ο Ιωνάς Μιονής είπε στον πατέρα μου πως ο Ηλίας Μιζάν που είχε πάει στην Αθήνα για δουλειές, είχε γυρίσει αμέσως γιατί του είπαν πως όλοι οι Εβραίοι των Αθηνών αρύβονταν. (Ο Λάζαρος Μιονής μου είπε το 1997 πως ήταν ο πατέρας του ο Νισίμ Μιονής που πήγε στην Αθήνα ν' αγοράσει εμπορεύματα. Έμαθε τα νέα, αγόρασε χρυσές λίρες και γύρισε στο Αγρίνιο). «Όλοι είναι έτοιμοι να φύγουν», συνέχισε, «ο αδελφός μου είπε να μην σας το πούμε αμέσως, γιατί αφού δεν έχετε μαγαζί να αφήσετε, μπορείτε να φύγετε πριν από τους άλλους. Εγώ δε συμφώνησα μ' αυτό. Γι' αυτό σας το λέω. Εγώ αύριο το πρωί φεύγω από την πόλη».

Μόλις ο πατέρας μου έμαθε τα νέα, επικοινώνησε με τον ιδιοκτήτη του σπιτιού, που ήθελε να μείνει στο διαμέρισμά μας. Μοιράσαμε τα έπιπλά μας στους φίλους μας και γείτονες. Στην Τράπεζα του πατέρα μου, ένα δωμάτιο το χρησιμοποιούσαν για να αποθηκεύουν τρόφιμα που η Τράπεζα τα μοίραζε κάθε μήνα στους υπαλλήλους της. Ο Δημήτρης Πιπερίγκος, που ήταν υπεύθυνος της διανομής, δέχτηκε μια ποσότητα λαδιού, σταριού και καλαμποκιού από τον πατέρα μου.

Ο Δημήτρης κατάλαβε πως έπρεπε να δίνει τα τρόφιμα σε ανθρώπους που θα τον επισκέπτονταν με γραπτές οδηγίες από μας. Την ίδια συμφωνία κάναμε και με τον Γιάννη Έξαρχο, Ανδρέα Παπαδόπουλο, Μιχάλη Μπέλλο και Κώστα Μανιάκη. (Εκείνη την εποχή ήταν αδύνατον να προβλέψει κανείς πως μέσα σε λίγους μήνες όλοι αυτοί οι άνθρωποι, με εξαιρεση το Μανιάκη, που ο γιος του ήταν αντάρτης, θα γίνονταν μέλη των διαβόητων ταγμάτων Ασφαλείας. Ένας από τους φίλους μας, ο Γιάννης Έξαρχος, έγινε αξιωματικός των Ταγμάτων Ασφαλείας του Αγρινίου. Ο γυμνασιάρχης μου, ο Πανταζής, έβγαλε ένα λόγο στην κεντρική πλατεία του Αγρινίου και παρότρυνε την ελληνική νεολαία να «μιμηθεί τη γερμανική νεολαία»).

Αφού μοιράσαμε ότι δεν υπολογίζαμε να πάρουμε μαζί μας, αρχίσαμε να πακετάρουμε σε σακιά από αδιάβροχο, φτιαγμένα από στρατιωτικές σκηνές, ότι δουχλισμό, φαγητό και σκεύη κουζίνας, φάρμακα κλπ., που θα χρειαζόμασταν για να στήσουμε ένα καινούργιο νοικοκυριό. Με έστειλαν και στον οδοντίατρο για να βγάλω ένα δόντι που με πονούσε, αφού εκεί που θα πηγαίναμε δεν θα υπήρχαν ιατρεία. Μέσα σε λίγες μέρες είμασταν έτοιμοι ν' αναχωρήσουμε. Και τότε διαπιστώσαμε πως δεν έχομε πού να πάμε. Δεν είμασταν πολιτικά ώριμοι και δεν είχαμε καταλάβει τον πολιτικό διαχωρισμό που είχε συμβεί στους Έλληνες. Δεν συνειδητοποιήσαμε πως οι άνθρωποι υποτίθεται πως θά 'ταν ή «δεξιοί» ή «αριστεροί». Εμείς θέλαμε να είμαστε «ουδέτεροι» και ενταντίον των Γερμανών» κι αυτή η θέση δεν υπήρχε.

Ο Γιάννης Έξαρχος μας πρότεινε να πάμε στην Άρτα κι από εκεί στα βουνά, που τα κατείχαν οι εθνικιστές του ΕΔΕΣ. Ο φίλος μας ο Χρήστος Μποκώρος μας προσκάλεσε να μεί-

Η Εβραϊκή Κοινότητα Αγρινίου

Επηρεασμένοι από το πνεύμα της Αντίστασης που ήταν ολοζώντανο στο Αγρίνιο, αποφασίσαμε να μην υπακούσουμε στους κανονισμούς που έκαναν διακρίσεις στους Εβραίους. Και συνεχίζαμε να μένουμε στην πόλη!

Η Εβραική Κοινότητα Αγρινίου

Λίγο αργότερα
μας σταμάτησαν
στο γερμανικό
μπλόκο του δρόμου.
Οι φύλακες
δέχτηκαν
τις σταφίδες
και τα τσιγάρα
που τους έδωσε
ο Ψιλόπουλος
και εγκατέλειψε
την κατεχόμενη
περιοχή για πάντα.

νούμε στο σπίτι του για κανά δυό μέρες και να φύγουμε με άλογα που θα μας έβρισκε αυτός.

Αποφασίσαμε ν' ακολουθήσουμε το δικό του σχέδιο, που μας οδηγούσε στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Ο πατέρας μου επισκέφτηκε το γείτονά μας το Μανιάκη και του είπε πως «αύριο φεύγουμε για τα λημέρια των ανταρτών. Κοίτα να μην πάει κανένας και μας προδώσει στους Γερμανούς». Ο πατέρας υποψιάζοταν μια πολύ θρήσκα γυναίκα που έμενε δίπλα μας. Ο Μανιάκης διαβεβαίωσε τον πατέρα μου πως κανένας δεν θα μας πρόδιδε.

ΣΤΙΣ 2 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1943 ένας αχθοφόρος με το καροτσάκι του μετέφερε τα πράγματά μας στο σπίτι του Μποκώρου. Η μητέρα μου, η Νινέττα, κι εγώ πήγαμε εκεί λίγο αργότερα. Ο πατέρας πήγε στην τράπεζα να δώσει τα χαρτιά του και τα χρήματά του στο διευθυντή. Στο δρόμο για τον Μποκώρου, μας πλησιάζει ένας οδηγός λεωφορείου, ο Ζαχαρόπουλος, που μας ήξερε. Μας είπε με σιγανή φωνή: «Ξέρετε, όλοι οι Εβραίοι της Αθήνας κρύβονται. Ήμουν έτοιμος νά' θώ να σας το πω». «Ευχαριστώ πολύ», απάντησε η μητέρα μου. «Φεύγουμε αυτή τη στιγμή». Στο σπίτι του Μποκώρου γινόταν μεγάλη φασαρία. Πολλοί άνθρωποι έρχονταν κι έφευγαν. Γινόταν μια μάχη ανάμεσα στους Γερμανούς και τους αντάρτες και δεν υπήρχαν άλογα για χρήση πολιτών. Και για να χειροτερέψουν τα πράγματα ένας Γερμανός στρατιώτης μπήκε στο σπίτι, κοίταξε γύρω-γύρω κι έφυγε χωρίς να πει τίποτα. Πολλές φορές οι Έλληνες συνεργάτες των Γερμανών μεταμφεύζονταν σε Γερμανούς στρατιώτες. Αυτή η ύποπτη επίσκεψη πανικόβαλε και τη μητέρα μου και τους οικοδεσπότες.

Ο Θωμάς Μποκώρος πήγε στην

Τράπεζα να βρει τον πατέρα μου. Όταν είδε πόσο απασχολημένος ήταν, πήγε στο διευθυντή και με επιτακτικό τόνο του ζήτησε να παραβλέψει τη γραφειοκρατία και να επιτρέψει στον πατέρα να φύγει αμέσως. Άλλοιώς είπε στο διευθυντή: «Αν του συμβεί κάτι, εσύ θα 'σαι υπεύθυνος». Ο διευθυντής, που ήξερε πως ο Μποκώρος ήταν αρχηγός στην Αντίσταση, συμφώνησε ν' αφήσει τον πατέρα να φύγει χωρίς καλά-καλά να μετοήσει τα λεφτά που του έδωσε. Του έδωσε ακόμα άδεια είκοσι ημερών.

Αφού δεν υπήρχαν άλογα διαθέσιμα, ο Θωμάς και τ' αδέλφια του σκέφτηκαν ένα άλλο σχέδιο... Συμφώνησαν με τον Ψιλόπουλο, που είχε ένα αιμάξι και μετέφερε επιβάτες στη Χούνη, ένα χωριό 30 μίλια από το Αγρίνιο. Την άλλη μέρα, Κυριακή 3 Οκτωβρίου 1943, το «γκαζοζέν» του Ψιλόπουλου παρκάρισε μπροστά στο σπίτι του Μποκώρου. Φορτώσαμε τα πράγματά μας στο καπό του αιματιού και με μερικούς ακόμα συνεπιβάτες ξεκίνησαμε για τη Χούνη, «μετά φανών και λαμπάδων». Το αιμάξι σταμάτησε για λίγα λεπτά και η μητέρα μου διέκοινε έναν από τους αιδελφούς Ελιέζερ. Τον φώναξε κοντά της και του είπε: «Εμείς φεύγουμε. Μην περιμένετε. Να φύγετε κι εσείς από την πόλη». Λίγο αργότερα μας σταμάτησαν στο γερμανικό μπλόκο του δρόμου. Οι φύλακες δέχτηκαν τις σταφίδες και τα τσιγάρα που τους έδωσε ο Ψιλόπουλος και εγκατέλειψε την κατεχόμενη περιοχή για πάντα.

Αν οι γραφειοκρατικές διαδικασίες του πατέρα μου είχαν καθυστερήσει την αναχώρησή μας για κανα δυό μέρες ακόμη, είμαι βέβαιος πως αυτό το βιβλίο δεν θα είχε ποτέ γραφτεί.

Στις 5 Οκτωβρίου, 2 ημέρες μετά την αναχώρησή μας από το Αγρίνιο, δύο Γερμανοί επισκέφτηκαν την Τρά-

πεζα και ζήτησαν να δουν τον πατέρα μου. Είμαι βέβαιος πως αυτή δεν ήταν επίσκεψη αβροφροσύνης. Τους είπαν πως ο πατέρας μου έλειπε σε άδεια.

Κρίνοντας αυτή την ενέγεια των Γερμανών και από άλλες παρόμοιες σε άλλες πόλεις, ήταν φανερό πως είχαν πρόθεση να συλλάβουν τον πατέρα μου και να τον κρατήσουν σαν όμηρο, μέχρι να συλλάβουν και την υπόλοιπη κοινότητα. Αν αυτό το συμπέρασμα είναι σωστό, τότε γλυτώσαμε την τελευταία στιγμή. Αν είχαν συλλάβει τον πατέρα μου, είμαι βέβαιος πως η μητέρα μου δεν θα τον εγκατέλειπε ποτέ.

Στις 8 Οκτωβρίου του 1943 οι ελληνικές εφημερίδες τύπωσαν τις εξής οδηγίες:

1) Όλοι οι Εβραίοι που διαμένουν σε γερμανοκρατούμενες περιοχές πρέπει να πάνε, χωρίς καθυστέρηση, στη μόνιμη κατοικία τους, όπου έμεναν μέχρι την 1 Ιουνίου 1943.

2) Απαγορεύεται στους Εβραίους να εγκαταλείψουν την κατοικία τους ή να την αλλάξουν.

3) Οι Εβραίοι που διαμένουν στην Αθήνα και στα προάστιά της πρέπει εντός 5 ημερών να παρουσιαστούν στη θρησκευτική κοινότητα των Αθηνών και να απογραφούν. Στις περιοχές εκτός Αθηνών αυτό πρέπει να γίνει στις ελληνικές δημόσιες υπηρεσίες και κοινότητες.

4) Όποιοι Εβραίοι δεν συμμορφωθούν προς αυτή τη διαταγή, θα εκτελούνται. Όσοι μη Εβραίοι κρύβουν Εβραίους, τους παρέχουν καταφύγιο ή τους βοηθούν να δραπετεύσουν, θα μεταφέρονται σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως ή θα τιμωρούνται ακόμη πιο αυστηρά.

5) Οι Εβραίοι με ξένη υπηκοότητα πρέπει να παρουσιαστούν στις 18 Οκτωβρίου στις 8.00 π.μ. στην εβραϊκή κοινότητα των Αθηνών και να υποβάλουν τα διαβατήριά τους. Εκτός Αθη-

νών αυτό πρέπει να γίνει στις κατά τόπους ελληνικές αρχές.

6) Η εβραϊκή θρησκευτική κοινότητα των Αθηνών εξουσιοδοτείται ως η μόνη αντιπρόσωπος όλων των εβραίων της Ελλάδος. Ορείλει, χωρίς καθυστέρηση, να ορίσει ένα συμβούλιο ενθλίκων και να αρχίσει τη λειτουργία του.

7) Μετά την απογραφή όλοι οι άρρενες Εβραίοι άνω των 14 ετών οφείλουν να παρουσιάζονται κάθε δεύτερη ημέρα στο άνωθεν γραφείο.

8) Απαγορεύεται στους Εβραίους να κυκλοφορούν από τις 5 μ.μ. έως τις 7 π.μ.

9) Η Ελληνική Αστυνομία έχει λάβει οδηγίες να επιβλέπει την τήρηση των ανωτέρω διαταγών και να συλλαμβάνει όποιους Εβραίους δεν υπακούουν ή όσους τους βοηθούν να αγνοούνται αυτή τη διαταγή.

10) Η ανωτέρω διαταγή αφορά τους Εβραίους που προέρχονται τουλάχιστον από 3 γενεές προγόνων της εβραϊκής φυλής, αδιάφορο από το θρησκευμα που μπορεί να ασπάζονται σήμερα.

Όταν εκδόθηκε αυτή η διαταγή στο Αγρίνιο, ο Γερμανόι δεν βρήκαν κανέναν Εβραίο έτοιμο να υπακούσει στις διαταγές τους. Έτσι, η κοινότητα του Αγρινίου κατέχει μια μοναδική θέση Αντίστασης ανάμεσα στις εβραϊκές κοινότητες της κατεχόμενης Ευρώπης. Είναι η μόνη κοινότητα, της οποίας ούτε ένα μέλος δεν απογράφηκε στους καταλόγους των Γερμανών ούτε μεταφέρθηκε σε κρεματόρια. Στις 23 Οκτωβρίου 1943 ο Γερμανός πρέσβης στην Πάτρα έστειλε την ακόλουθη νότα*: στο Γερμανό πρέσβη στην Αθήνα, όσον αφορά στους Εβραίους του Αγρινίου:

«Έχω την τιμή να σας αναφέρω ευπιθώς πως, μετά την αναγγελία μέσω των εφημερίδων της διαταγής διά την υποχρεωτικήν απογραφήν των Εβραί-

Η Εβραϊκή Κοινότητα Αγρινίου

Όποιοι Εβραίοι
δεν συμμορφωθούν
προς αυτή⁹
τη διαταγή,
θα εκτελούνται.
Όσοι μη Εβραίοι
κρύβουν Εβραίους,
τους παρέχουν
καταφύγιο
ή τους βοηθούν
να δραπετεύσουν,
θα μεταφέρονται
σε στρατόπεδα
συγκεντρώσεως
ή θα τιμωρούνται
ακόμη πιο αυστηρά.

Η Εβραϊκή Κοινότητα Αγρινίου

Τώρα που
το ξανασκέφτομαι,
θα έπρεπε
να είχαμε φύγει
από την πόλη
όταν οι Ιταλοί
απαιτούσαν
την καταγραφή μας.
Ήταν απείρως
ευκολότερο
να φύγουμε, εφόσον
ήταν τελείως
νόμιμο. Όλοι
όσοι μας βοήθησαν
δεν κινδύνευαν,
γιατί δεν έκαναν τίποτε πα-
ράνομο...

ων, αυτοί εξαφανίστηκαν. Λέγεται πως κατέψυγαν στα βουνά!».

Τώρα που το ξανασκέφτομαι, θα έπρεπε να είχαμε φύγει από την πόλη όταν οι Ιταλοί απαιτούσαν την καταγραφή μας. Ήταν απείρως ευκολότερο να φύγουμε, εφόσον ήταν τελείως νόμιμο. Όλοι όσοι μας βοήθησαν δεν κινδύνευαν, γιατί δεν έκαναν τίποτε παράνομο...

Τώρα, σχετικά με το περιπτειώδες ταξίδι μας προς την ελευθερία, στις 3 Οκτωβρίου, όταν το αμάξι μας έμπαινε σε ελεύθερο έδαφος, όλοι μας αναστέναξαμε ανακουφισμένοι.

ΣΕ ΛΙΓΟ μας σταμάτησε ένας οπλισμένος στρατιώτης, ντυμένος με κουρολιασμένη στολή. Ανταλλάξαμε θερμές χειραψίες. Τον ξεράμε πολύ καλά. Ήταν επιπλοποιός και είχε γυαλίσει τα έπιπλά μας. Η λέξη ΕΛΑΣ ήταν κεντημένη στον μπερέ του. Νόμισα πως ανακάλυψα ένα ορθογραφικό λάθος, επειδή ΕΛΑΣ, που σημαίνει τη χώρα, γράφεται με δύο λάμδα, ευτυχώς δεν είπα λέξη. Αργότερα ανακάλυψα πως ΕΛΑΣ ήταν τα αρχικά για τον Εθνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό. Περάσαμε από το χωριό Άγιος Βλάσης όπου συναντήσαμε τον Λέοντα Ρεβύ και φτάσαμε στη Χούνη. Ο δρόμος τελείωσε σε μια μισοφτιαγμένη γέφυρα. Μια υπέροχη βρύση βρικόταν εκεί. Την είχαν κτίσει οι Ιταλοί, όταν ως στρατιώτες του εχθρού δεν φοβόντουσαν να στρατοπεδεύσουν τόσο μακριά από το Αγρίνιο.

Ο πατέρας εξήγησε στον οδηγό πως θέλαμε να πάμε σε ένα χωριό κάπου εκεί κοντά στο δρόμο. Ο οδηγός κατάλαβε και ανέφερε το χωριό Ψηλόβραχος, τρεις ώρες με τα πόδια από τη Χούνη. Κανόνισε με ντόπιους να μας βρει μέσον. Σε λίγο είμασταν στο δρόμο με δύο άλογα και ένα γαϊδούρι. Η μητέρα και η αδελφή μου η Νινέττα, με-

ταφέρονταν στα σαμάρια ανάμεσα στα σακκιά που ήταν φορτωμένα στα άλογα, ενώ ο πατέρας κι εγώ πηγαίναμε πεζή.

Νιώθαμε υπέροχα, ο καιρός ήταν εξαισιος και το τοπίο γύρω μας πανέμορφο. Είμασταν σε απελευθερωμένη περιοχή και νιώθαμε μάλλον σαν ανέμελοι τουριστες, παρά σαν καταδιωκόμενοι Εβραίοι φυγάδες.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

* Από το βιβλίο του Φίλιππα Γελαδόπουλου - «Μαρία Δημάδη», εκδ. Νέστορας, Αθήνα 1982, σελ. 156.

** Προφανώς η νότα αυτή έχεται να τονίσει το άστοχο της δημοσιοποίησης μέσω των εφημερίδων της διαταγής αυτής για την απογραφή των Εβραίων που δεν άφηνε καμιά αμφιβολία στους Εβραίους ότι επίθεντο υπό κράτηση και περιορισμό και μόνο κακά είχαν να περιμένουν από αυτή τη μεταχείριση, μετά μάλιστα και τη σύλληψη και εκτόπιση των ομογενών τους της Θεσσαλονίκης που τους έκαμε άτακτα και εσπευσμένα να ζητήσουν τη σωτηρία διά της φυγής.

1. Π.Κ. Ενεπεκίδης «Τα κρυφά αρχεία των SS». «Το Βήμα», άρθρο 17, Αύγουστος 1966.

* Ο Μιχ. Μάτσας γεννήθηκε το 1930 σε ένα μικρό χωριό των Ιωαννίνων και μεγάλωσε στο Αγρίνιο. Η οικογένειά του επέζησε κρυμένη στο χωριό Ψηλόβραχος, προσφέροντας υπηρεσίες στους αντάρτες. Υπηρέτησε ως οδοντίατρος στον ελληνικό στρατό. Από το 1956 ζει στην Αμερική. Είναι ο πρώτος που ερεύνησε τα κρατικά αρχεία της Βρετανίας και ΗΠΑ και απεκάλυψε πλείστα όσα για την περιπέτεια και την τύχη των Εβραίων της Ελλάδος.

Το παραπάνω κείμενο είναι από το βιβλίο του "The Illusion of Safety" (Pella Publishing Company, Inc., New York 1997, κεφάλαιο V, σελ. 337-347).

Η μετάφραση έγινε από την πεζογράφο-ποιήτρια και ηθοποιό και Εφη Παπαθεοδώρου. Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Παρουσία» (έκδοση της Ένωσης Αιτωλοακαρνάνων Λογοτεχνών).

Στοιχεία για την Ισραηλιτική Κοινότητα Αγρινίου έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας τ. 68, / σελ.. 45 και 142/17].

Брой 23 5 декември 1996 г.

ДЪЛБОКИ

Събудиха ни много рано - към 1 часа през пощта. Тихо, без тръба и викове. Само фелдфебелът на ротата Шипков влезе в помещението и извика:

- Тревога! След пет минути строени на плаца в пъши бойно снаряжение!

Разбързахме се. Бяха ни тренирали десетки пъти. Вече десетки пъти заемахме полосата на ротата за отбрана на пристанището на гр. Кавала. Това обаче ставаше в по-късните часове на пощта, не толкова рано и не така припъряно. Пък и никога не бяха вдигали цялата дружина заедно, всички роти и взводове.

Този ден, 4 март 1943 година, ни вдигнаха наистина необичайно рано и необичайно нерв-

шите подковани ботуши. Може би това беше някакво голямо учение?

Нощта беше студена, мразовита. Небето бе покрито с облаци. От морето и хапещите хладни вятър, който смразяваше ушиите, носовете, ръцете. Краката ни бавно се вледениаха и ние пристъпвахме по нивата от крак на крак, зада се сгрем.

Мина час или два. Къщите бяха все така тъмни и безмълвни. Не се виждаха никакви хора. Никой не тръгваше да излиза на улицата. Ние стояхме мъчаливо, сякаш се стараехме да не нарушаваме тишината.

По едно време отдолу, откъм площада, се задава голяма група хора. Водение я оғнището от

Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Καβάλας

-Μαρτυρία αυτόπτη Βούλγαρου στρατιώτη

Στην εφημερίδα της Σόφιας **Εβραϊκά Νέα** (Εβρεϊσκη Βέστι), της 5ης Δεκεμβρίου 1996, ο **Τοδόρ Καμπούροβ** δημοσίευσε την παρακάτω μαρτυρία του από τη σύλληψη των Εβραίων της Καβάλας την νύχτα της 3ης προς 4η Μαρτίου 1943. Ο Καμπούροβ ήταν στρατιώτης και υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας. Το δημοσίευμα μετέφρασε ο κ. Σαμπετάϊ Τσιμίνο, ο οποίος υπήρξε μεταξύ των συλληφθέντων κι είναι ένας από τους ελάχιστους διασωθέντες που επέστρεψαν από το χιτλερικό στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα (Πολωνίας).

Mας ξύπνησαν πολύ νωρίς κατά τη μία η ώρα τη νύχτα. Ήσυχία χωρίς ψιθύρο και φωνές, μόνον ο υπαξιωματικός του λόχου Shipkov μπήκε στο θάλαμο και φώναξε: «Συναγερμός! Μετά πέντε λεπτά όλοι συντεταγμένοι στην αυλή με πλήρη εξάρτηση».

Βιαστήκαμε, μας είχαν γυμνάσει δέκα φορές για τέτοια άσκηση, για την άμυνα του λόχου στην προκυμαία της Καβάλας, αυτό όμως γινόταν στις απογευματινές ώρες όχι τόσο νωρίς και όχι τόσο βιαστικά, και ποτέ δεν μας ξύπνησαν όλο το στρατώνα μαζί για να μετακινηθούμε όλοι οι λόχοι.

Αυτήν την ημέρα, 4 Μαρτίου 1943, αλήθεια μας ξύπνησαν και με αυστηρότητα νευρικότητα. Στον στρατώνα είχαν φθάσει όλοι οι αξιωματικοί, ανθυπασπισταί, υπαξιωματικοί, όλο το επιτελείο του συντάγματος, βοηθητικοί, όλος ο στρατός.

Μας μοιράσαμε σφράζες, γεμίσαμε τα όπλα χωρίς σφράζα στη θαλάμη του όπλου και συνταχθήκαμε στη γραμμή. Μόνο μερικοί από μας ανέβηκαν στα αυτοκίνητα. Οι περισσότεροι ξεκινήσαμε πεζοί με αυστηρό στρατιωτικό βάδειν. Ο στρατώνας βρισκόταν στο ανατολικό τμήμα της πόλεως, στα 500 - 600 μέτρα μακριά από τα τελευταία σπίτια, και η προκυμαία πάνω από 1000 μέτρα από τον στρατώνα - για τα αδύνατα πόδια μας αυτό ήταν ένα πρωινό ζέσταμα - φθάσαμε στην πλατεία της

πόλεως κοντά στο μαυσωλείο της μητέρας του ΜΕΜΕΤ ΑΛΙ, μας σταμάτησαν - κοντά στην προκυμαία, την κάθε ομάδα μας στείλανε σε διαφορετικό δρόμο, η δική μου ομάδα εστάλη στη βρόεια πλευρά της πόλεως.

Όταν φθάσαμε, ο επικεφαλής μας εξήγησε ότι θα περικυκλώσουμε τον δρόμο και θα είμαστε στις θέσεις μας. Δεν θα επιτρέψουμε σε κανένα να βγει από το σπίτι του στους δρόμους και όποιος δεν υπακούσει θα πυροβολήσουμε στο ψαχνό.

Άρχισε η παρατάξη των στρατιωτών, σε κάθε 50 - 60 μέτρα από ένας. Μεγάλη ήταν η αποδία μας. Περικυκλώσαμε μια κοιμησμένη και ήσυχη πόλη που στους δρόμους της δεν ακούνταν παρά μόνον οι πεταλωμένες μας μπότες και διερωτόμασταν μήπως αυτό είναι τίποτα μεγάλα γυμνάσια;

Η νύχτα ήταν κρύα και παγωμένη, ο ουρανός γεμάτος σύννεφα, από την θάλασσα μας φυσούσε κρύος ήσυχος αέρας, που μας πάγωνε τ' αυτιά και κυρίως τα χέρια μας. Τα πόδια μας σιγά σιγά παγώνανε και πηδούσαμε πότε στο ένα πότε στο άλλο πόδι για να ξεσταθούμε.

Πέρασε μια ώρα ακόμα και δύο, τα σπίτια ήταν σκοτεινά και αφώτιστα, δεν φαινόταν κανένας, κανένας δεν ξεκινούσε να βγει στους δρόμους - εμείς πάντα αμιλήτοι, ο καθένας προσπαθούσε να μην καταστρέψει την σιωπή.

Κάποτε χαμηλά προς την πλατεία παρουσιάσθηκε μια μεγάλη ομάδα κόσμου, την οδηγούσε ο αξιωματικός του συντάγματός μας, μαζί και την αστυνομία με στολή και άτομα με πολιτικά, αλλά και αστυνομικούς και αξιωματικούς από άλλη στρατιωτική υπηρεσία.

Κάποιος από αυτούς κρατούσε ένα διπλωμένο χαρτί, και κατά καιρούς το φώτιζε με ηλεκτρικό φανάρι για να διαβάσει κάτι σ' αυτό.

Σε κάποιο σπίτι με κλεισμένα παράθυρα η ομάδα των αστυνομικών σταμάτησε, έσπρωξε την κλεισμένη πόρτα. Η πόρτα άνοιξε με πάταγο, μπήκαν άτακτα και φώναζαν με άγριες φωνές από την είσοδο του σπιτιού:

“Αστυνομία ανοίξτε” φώναζαν μερικές φωνές. Τους ανοίξανε, χώθηκαν μέσα στο σπίτι το οποίο έμεινε σκοτεινό. Ακούνταν μόνο οι άγριες φωνές των χωροφυλάκων, οι κλάψεις των παιδιών, των γυναικών, τα κλάματα και οι αναστεναγμοί. Μετά καμιά δεκαριά λεπτά βγήκαν από το σπίτι και τους οδηγήσανε ολόκληρη οικογένεια άνδρας, γυναίκα και τρίτη μικρά παιδιά και δύο ηλικιωμένους, παππούς και γιαγιά, έδειχνε ότι τνύθηκαν στα γοργόρα, είχαν πάρει επίσης στα γοργόρα μερικά ζωύχα και μπόγους με πράματα.

Τα παιδιά κλαψούριζαν και τρέμανε από το κρύο, με τα ελαφρά ζωύχα που φρούνσαν.

Οι χωροφυλάκες και οι με πολιτικά ζωύχα αστυνομικοί με άγριο τρόπο σπρώχναν τους ηλικιωμένους και τα παιδιά, εφιστικώς φωνάζανε και βρίζανε.

Εμείς, όμως, οι στρατιώτες μείναμε στις θέσεις μας έκπληκτοι. Οι αστυνομικοί έμπαιναν στα σπίτια και έδιωχναν έξω τον κόσμο και τους οδηγούσαν μπροστά τους σαν κοπάδι και με όπλα στο χέρι.

Εγώ Βούλγαρος στρατιώτης, μέλος της παρανόμου εργατικής ένωσης νέων στο σύνταγμα, υπήρχα μάρτυρας σ' αυτές τις αηδιαστικές και βάρβαρες υποθέσεις προς τους αδύνατους και ανυπεράσπιστους πολίτες –Εβραϊκές οικογένειες, καθόμουν έκπληκτος και ζαλισμένος.

Αισθάνομαι μια απίστευτη πίκρα και ντροπή, που δεν μπορώ με τίποτα να βοηθήσω αυτό τον κόσμο, και να τους απαλλάξω από αυτήν την βάρβαρη τυραννία. Απόρησα πως μπορώ να ενεργήσω, τι να κάνω. Εμένα μου ήταν απολύτως εμφανές ότι μια εκδήλωση διαμαρτυρίας και συμπαράστασης από πλευράς μου, θα είχε ως αποτέλεσμα τον τουφεκισμό μου επί τόπου και για παραδειγματισμό στους άλλους στρατιώτες.

Τι να σκεφτώ, πόσο ανόητη και ανυπόφορη είναι αυτή η ενέργεια και πόσο παράλογη και χωρίς έννοια θα είναι αυτός ο θάνατος.

Η ψυχή μου επαναστατούσε με όλη την νεανική μου ουμή. Έσφρενα την ταιριασμένη με σφαίρες δεσμίδα αλλά ήμουν αδύναμος, κοντά μου ήταν γεμάτο με οπλισμένους αξιωματικούς, αστυνομικούς και χωροφυλάκες και ποιοι δεν ήταν;

Ψηλά μετά τη στροφή του δρόμου, περνούσε η διμοιρία με τους άτυχους αυτούς ανθρώπους, έκρυψα τα μάτια μου να μην τους βλέπω, μόνον οι βρισιές των χωροφυλάκων, οι παιδικές φωνές, οι αναστεναγμοί του κόσμου γέμιζαν τον δρόμο. Έμεινα απολιθωμένος βλέ-

ποντας τους άλλους στη θέση τους γύρω μου, επίσης και αυτοί βλέπανε απολιθωμένους.

Πόσο καιρό έμεινα έτοι σ' αυτόν τον δρόμο δεν ξέρω, μια ώρα, δυο ώρες, τρεις ή και περισσότερο, δεν θυμάμαι. Κανένας από τα γύρω σπίτια και τις αυλές δεν έβγαινε στο δρόμο. Δεν κουνιόταν ψυχή ζωντανή. Ο κόσμος που περνούσε ήταν σφυγμένος στο κλάμα και στην πικρή λύπη.

Όταν ξενύσταξα επιτέλους ο επικεφαλής αρχηγός και ο επικεφαλής υπαξιωματικός άρχισαν να ελευθερώνουν έναν-έναν τους σκοπούς, μάζεψαν τους στρατιώτες και στη γραμμή προχωρήσαμε.

Η πλατεία ήταν γεμάτη στρατιώτες από άλλα τμήματα της Καβάλας. Ο Διοικητής όρισε το μέρος όπου θα μάζευτούμε μετά από μισή ώρα, αφού μας έδωσε διάλειμμα την μισή ώρα αυτή για να ξεκουραστούμε.

Μετά το μικρό αυτό διάλειμμα ξεκινήσαμε όλοι οι στρατιώτες, στην αρχή προχωρούσαμε μπούλούκι, μετά προχωρούσαμε σε διάδεσ και τριάδες.

Δεν μπορούσα να μιλήσω με τον φίλο μου Slabtsos Tlatsevski. Προχωρούσαμε σιωπηλά, ήταν δύσκολο να μιλήσουμε γι' αυτό το θέμα που μας τυραννούσε.

Προχωρούσαμε πλέον στον δρόμο που οδηγούσε προς τις καπναποθήκες, οι δυνατές φωνές των χωροφυλάκων μας εξέπληξαν, μας διέταξαν να ανεβούμε στο πεζοδόμο.

Οι χωροφυλάκες οδηγούσαν κάποια ομάδα πιθανόν οι τελευταίοι που ήρθαν στις καπναποθήκες.

Δύσκολο μου είναι τώρα μετά τόσα χρόνια να περιγράψω την κατάσταση αυτού του δυστυχισμένου κόσμου.

Θύματα των κακούργων κτηνών με στολή αστυνομικού, τα θύματα να βαδίζουν εξαντλημένοι, γυναίκες, μικρά και μεγάλα παιδιά, άνδρες μεγάλοι και μικροί, άρρωστοι, γριές και γέροι.

Δεν μπορούσαμε να πιστέψουμε στα μάτια μας όταν μεταξύ τους παρουσιάζεται μια κοπελιά ψηλή μελαχρινή με ανακατεμένα μαύρα μαλλιά.

Αυτή ήταν, αυτή η νέα από το τσαγκάρικο του μπάρμπα Iβαν, από το οποίο τακτικά αγοράζαμε διάφορα υλικά. Αυτή ήταν ο σύνδεσμός μας με την οργάνωσή μας έξω από τον στρατώνα.

Στεκόμασταν και οι δυο μας με τον φίλο μου και την βλέπαμε με φρίκη, περικυλωμένη από την αστυνομική φρουρά, οπότε ήρθε κοντά μας αυτή σαν να μας γνώρισε, σήκωσε το χέρι της με τον μπόγο από τα ζωύχα σαν να μας χαιρετούσε με μάτια λυπημένα και γεμάτα δάκρυα. Εγώ δεν ήξερα το όνομά της αλλά ο Slavtsos, ο φίλος μου είχε σύνδεσμο από καιρό μαζί της.

Αλλά όποια και να ήταν, οποιοδήποτε όνομα και να είχε ήταν πολεμική συντρόφισσα. Ήταν δική μας συντρόφισσα η οποία πιάστηκε σαν αιχμάλωτος.

Υπόκλιση, βαθειά υπόκλιση μπροστά της, για το σκληρό θάνατο που θα έχει εκεί στους θαλάμους των δηλητηριώδων αερίων.

Βαθειά υπόκλιση και μπροστά σε όλα τα θύματα του φανατισμού και σκοταδισμού της Καβάλας και παντού στο κόσμο.

Η πλύστρα

Του ΙΣΑΑΚ ΜΠΑΣΕΒΙΣ ΣΙΝΓΚΕΡ

Ηοικογένειά μας είχε πολύ περιορισμένες σχέσεις με τους χριστιανούς. Στην πολυκατοικία μονάχα ο θυρωδός ήταν χριστιανός. Τις Παρασκευές θα 'χόχτανε για φιλοδώρημα, «το βδομαδιάτικό του». Στεκόταν στην πόρτα, έβγαζε το καπέλο του, και η μητέρα μου του έδινε έξι δεκάρες. Εκτός από τον θυρωδό, ήταν και οι χριστιανές πλύστρες, που έρχονταν στο σπίτι να πάρουν για μπουγάδιασμα τα ρούχα μας. Η ιστορία μου είναι για μία απ' αυτές τις πλύστρες.

Hταν μια μικρόσωμη γυναίκα, γριά και μαραγκιασμένη. Όταν άρχισε να μας πλένει είχε κιόλας περάσει τα εβδομήντα. Οι περισσότερες εβραίες στην ηλικία της ήταν φιλάσθενες και ανήμπορες, με το κορμί τσακισμένο. Όλες οι γερόντισσες στο δρόμο μας είχαν καμπουριάσει και στηρίζονταν σε μπαστούνι για να περπατήσουν. Άλλα αυτή η πλύστρα, έτσι μικρόσωμη και ξερακιανή καθώς ήταν, έκρυψε μέσα της μια αντοχή που ερχόταν από γενιές αγροτών προγόνων. Η μητέρα θα της μετρούσε μια στοίβα ρούχα που είχαν μαζευτεί από κάμποσες εβδομάδες. Εκείνη θα σήκωνε τον βαρύ μπόγο, θα τον φρότωνε στους στενούς ώμους της και θα τον κουβαλούσε στο μακρύ δρόμο ως το σπίτι της. Έμενε στην οδό Κροχιάλνα κι αυτή, αλλά στην άλλη άκρη, κοντά στη συνοικία Βόλα. Πρέπει να 'τανε μιάμιση ώρα περπάτημα.

Μας έφερνε τα ρούχα μετά από δύο περίπου βδομάδες. Η μητέρα μου ποτέ δεν ήταν τόσο ευχαριστημένη από καμιά πλύστρα της. Το κάθε ασπρόφυρο ύστραφτε σαν γυαλισμένο ασήμι. Καλοσιδερωμένο. Και δεν ήταν πιο ακριβή από τις άλλες. Αληθινός θησαυρός. Η μητέρα είχε πάντα έτοιμα τα χρήματα, γιατί ήτανε πολύ μακριά για τη γερόντισσα να 'χεται δεύτερη φρούριο.

Η μπουγάδα δεν ήταν εύκολη δουλειά εκείνο τον καιρό. Η γερόντισσα δεν είχε βρύση εκεί που έμενε κι έπρεπε να τραβάει νερό με την αντλία. Για να βγουν τα ασπρόφυρα τόσο καθαρά, έπρεπε να τα τρίψει καλά καλά στη σκάφη, να τα ραντίσει με σόδα και να τα αφήσει να μουσκεύουν, να τα ζεματίσει μέσα σ' ένα πελώριο λεβέτι, να τα κολλαρίσει, να τα σιδερώσει. Το κάθε ρούχο περνούσε από τα χέρια της δέκα φορές και παραπάνω. Και το στέγνωμα! Δεν μπορούσε να βγάλει έξω τα πλυμένα, γιατί θα της τ' άρπαξαν οι κλέφτες. Έπρεπε να τα κουβαλήσει στυμμένα στη σοφίτα και να τα απλώσει στα σκοινιά. Το χειμώνα κρουστάλλιαζαν να σπάσουν άμα τ' άγγιζες. Και πάντα γίνονταν φασαρίες με τις άλλες νοικοκυρές και τις πλύστρες που χρειάζονταν κι εκείνες τη σοφίτα.

Μονάχα ο Θεός ήξερε τι έπρεπε να υποφέρει κάθε φορά που έβαζε πλύση!

Θα μπορούσε να ζητιανεύει στην πόρτα της εκκλησίας ή να μπει σε ίδιαμα για άπορους ηλικιωμένους. Άλλα υπήρχε στη γερόντισσα μια περηφάνια χωρίς άλλο, και η αγάπη για το μόχθο, που έχουν ευλογηθεί μ' αυτή οι χριστιανοί. Η γερόντισσα δεν ήθελε να γίνεται φόρτωμα, κι έτσι σήκωνε το δικό της φρούριο.

Η μητέρα μου ήξερε λίγα πολωνικά, και η γερόντισσα κουβέντιαζε μαζί της για πολλά πράγματα. Εμένα με συμπαθούσε ιδιαίτερα και πήρε τη συνήθεια να λέει πως έμοιαζα με τον Χριστό. Αυτό το επαναλάμβανε κάθε φρούριο που ερχόταν, και η μητέρα σούφρωνε τα φρύδια και μουσιμούζει από μέσα της, ίσα που σάλευναν τα χείλη της: «Που να σκορπιστούν τα λόγια της στις ερημιές».

Είχε κι έναν γιο, που ήταν πλούσιος. Δεν θυμάμαι πια τι δουλειά έκανε. Ντρεπότανε για τη μητέρα του, την πλύστρα, και ποτέ δεν πήγαινε να τη δει. Ούτε και της έδωσε ποτέ μια δεκάρα. Η γερόντισσα το έλεγε αυτό χωρίς μνησικακία. Κάποια μέρα ο γιος παντρεύτηκε. Και φαίνεται πως είχε καλοπέσει. Το μυστήριο τελέστηκε σε μια εκκλησιά. Ο γιος δεν είχε προσκαλέσει τη γριά μητέρα του στην τελετή, μα εκείνη πήγε στην εκκλησία και περίμενε στα σκαλοπάτια να δει τον γιο της να στεφανώνεται «τη νεαρή κυρία». Δεν θέλω να φανώ σοβινιστής, αλλά πιστεύω πως κανένας εβραίος δεν θα φερότανε μ' αυτόν τον τρόπο. Άλλα δεν έχω καμία αμφιβολία πως, έτσι και το έκανε αυτό, η μητέρα θα έσκοντε και θα οδυρόταν και θα 'στελνε τον καντηλανάφτη να τον φωνάξει για να δώσει εξηγήσεις. Κοντολογής, οι εβραίοι είναι εβραίοι και οι χριστιανοί είναι χριστιανοί.

Η ιστορία του άπιστου γιου έκανε στη μητέρα μου βαθιά εντύπωση. Μιλούσε για το θέμα αυτό βδομάδες και μήνες. Η προσβολή στη γερόντισσα πρόσβαλλε όλες τις μητέρες. Και η μητέρα μου αγανακτούσε. «Τι αφελεί τάχα να κάνεις θυσίες για τα παιδιά σου; Η μάνα του

στράγγισε στα πόδια της, κι αυτός δεν ξέρει τι θα πει καν αφοσίωση».

Και θ' άφηνε σκοτεινούς υπανιγμούς πως πια δεν ήταν σίγουρη ούτε για τα δικά της παιδιά: ποιος ξέρει τι ήταν ικανά να κάνουν μια μέρα; Ωστόσο, αυτό δεν την εμπόδιζε να 'χει αφιερώσει σε μας όλη τη ζωή της. Αν βρίσκονταν στο σπίτι τίποτα λιχουδιές, θα τις φύλαγε στην άκρη για τα παιδιά και θα σκαρφίζοταν κάθε λογής προφάσεις και αυτίες, ότι εκείνη δεν είχε τάχα όρεξη να δοκιμάσει. Ήξερε μάγια του παλιού καιρού και μεταχειρίζόταν κάτι εκφράσεις που είχε ακληρονομήσει από γενιές αφοσιωμένων γιαγιάδων και μανάδων. Αν κάποιο παιδί της παραπονιόταν πως πονούσε, εκείνη θα 'λεγε: «'Αμποτε εγώ να 'μαι το λύτρο σου κι όμποτε εσύ να ζήσεις πιοτέρο απ' τα κόκαλά μου!» ή θα 'λεγε: «'Αμποτε να 'μαι εξίλασμα για το μικρούτσικο νυχάκι του χεριού σου!». Οταν τρώγαμε της άρεσε να λέει: «Με τις υγείες σας, και μεδούνι μες στα κόκαλά σας!». Μια μέρα πριν από το νέο φεγγάρι μας έδινε κάτι σαν κουφέτο που είχαν να λένε ότι προλαμβάνει την ταυνία. Αν μας έμπαινε σκουπιδάκι στο μάτι η μητέρα το 'παιλονε γλείφοντας το μάτι με τη γλώσσα της. Μας τάξεις ακόμα κάντιο για το βήχα, κι από καιρό σε καιρό μας τραβούσε κοντά της να μας ζεβασκάνει. Αυτό δεν την εμπόδιζε να διαβάζει τα *Καθήκοντα της καρδιάς, τη Βίβλο της Διαθήκης*, και άλλα σοβαρά φιλοσοφικά έργα.

Άλλα ας ξαναγυρίσουμε στην πλύστρα. Εκείνος ο χειμώνας ήταν βαρύς. 'Ενα φαρμακεόδι κρύο μάγκωνε τους δρόμους. Τι κι αν πυρώναμε τη σόμπα μας, τα παραθύρα σκεπάστηκαν με πλευράτια πάχνης και στολιστήκαν με κρεμασίδια από πάγο. Οι εφημερίδες έγραφαν ότι οι άνθρωποι πεθαίνανε από το κρύο. Το κάρφουνο ακριβύνε. Ο χειμώνας αγορίεψε τόσο που οι γονείς έπαψαν να στέλνουν τα παιδιά στο χέντερ*, έλεισαν και τα πολωνικά σχολεία.

Μια τέτοια μέρα η πλύστρα, κοντά ογδόντα χρονών τώρα πια, ήρθε στο σπίτι μας. Είχανε μαζευτεί μπόλικα ρούχα τις βδομάδες που πέρασαν. Η μητέρα της έδωσε ένα κύπελλο τσάι για να ζεσταθεί και λίγο ψωμί. Η γερόντισσα καθότανε σε μια καρέκλα στην κουζίνα ριγώντας και τρέμοντας, και ζέσταινε τα χέρια της στο τσαγιέρο. Τα δάχτυλά της ήταν κομπιασμένα απ' τη δουλειά, μπορεί κι από τ' αρθροτικά. Τα νύχια είχαν ένα παραξένο ασπρούδερό χρώμα. Αυτά τα χέρια μιλούσαν για την επιμονή των ανθρώπων, για τη θέλησή τους να δουν λένιουν όχι μόνο όσο η αντοχή κάποιου το επιτρέπει αλλά και πέρα από τα όρια της δύναμής του. Η μητέρα μέτρησε τα άπλυτα κι έκανε έναν κατάλογο: αντρικές φανέλες, γυναικεία ζιπούνια, μακριά σώματα, σαλβάρια, μεσοφούντανα, καμιζόλες, κλύφια για τα πουπουλένια παπλώματα, μαξιλαροθήκες, σεντόνια και οι κροσσωτοί των ανδρών. Ναι, η χριστιανή έπλαινε ως και αυτά τα ιερά ενδύματα.

Ο μπόγος ήταν μεγάλος, μεγαλύτερος απ' το συνηθισμένο. Όταν η γυναίκα τον έριξε στους ώμους της, τη σκέπασε ολόκληρη. Στην αρχή ταλαντεύτηκε, λες κι ήταν έτοιμη να πέσει κάτω από το βάρος. Άλλα ένα πείσμα μέσα της σαν να της φώναξε: 'Όχι, δεν μπορείς να

πέσεις. Ο γάιδαρος μπορεί να αφήσει τον εαυτό του να σωριαστεί κάτω από το φορτίο του, αλλά όχι η ανθρώπινη ύπαρξη, η κορόνα της δημιουργίας.

Ήταν τρομερό να βλέπεις τη γερόντισσα, τρεκλίζοντας με το πελώριο ζαλίγι της, να ξέμακραίνει μέσα στο κρύο, εκεί που το χιόνι έπεφτε στεγνό σαν αλάτι και ο αέρας ήταν γεμάτος φιλοκοσκινισμένους άσπρους στρόβιλους, σαν τελώνια που χόρευαν στην παγωνιά. Θα 'φτανε άραγε ποτέ η γερόντισσα στη Βόλα;

Χάθηκε από τα μάτια μας, και η μητέρα αναστέναξε και προσευχήθηκε για κείνη.

Συνήθως μιας έφερνε τα πλυμένα μετά από δύο ή το πολύ τρεις βδομάδες. Άλλα οι τρεις βδομάδες πέρασαν, ύστερα τέσσερις και πέντε, και από τη γερόντισσα ούτε φωνή ούτε ακρόαση. Μείναμε χωρίς ασπρόρουνχα. Το κρύο δυνάμωσε ακόμα περισσότερο. Τα τηλεφωνικά σύρματα ήταν τώρα χοντρά σαν παλαμάρια. Τα κλαδιά των δέντρων φάνταζαν γυάλινα. Είχε πέσει τόσο πολύ χιόνι που μεριές μεριές οι δρόμοι σαν να φούσκωσαν, σε πολλούς δρόμους μπορούσαν να γλιτστρούν έλκηθρα σάμπως στις πλαγιές των λόφων. Οι πονόψυχοι άνθρωποι ανέβανε φωτιές στους δρόμους για να ζεσταίνονται οι αλήτες και να ψήνουν, αν τους βρισκότανε, καμιά πατάτα.

Για μας η εξαφάνιση της πλύστρας ήταν σωστή καταστροφή. Χρειαζόμασταν καθαρά ρούχα. Δεν ξέραμε ούτε καν τη διεύθυνσή της. Το δίχως άλλο είχε γονατίσει, είχε πεθάνει. Η μητέρα δήλωσε πως είχε ένα προαίσθημα, όταν η γερόντισσα έφευγε από το σπίτι μας την τελευταία φορά, πως δεν θα ξαναβλέπαμε ποτέ τα πράγματά μας. Βρήκε κάτι κουρελιασμένες παλιές φανέλες και τις έπλυνε, τις μπάλωσε. Κλαίγαμε και τα ασπρόρουνχά μας και τη ημιαγμένη τη γερόντισσα, που είχε γίνει άνθρωπος δικός μας όλα αυτά τα χρόνια που μας υπήρχησε τόσο πιστά.

Πάνω από δύο μήνες πέρασαν. Η παγωνιά υποχώρησε κι ύστερα ήρθε νέα παγωνιά, νέο κύμα ψύχουνς. Ένα βράδυ, ενώ η μητέρα καθότανε κοντά στη λάμπα της μπαλώνοντας μια φανέλα, η πόρτα άνοιξε και μπήκε μια τουλούπα ατμού, το κατόπι της ένας γιγάντιος μπόγος. Κάτω από τον μπόγο παραπατούσε η γερόντισσα με το πρόσωπο άσπρο σαν από λινό σεντόνι. Μερικές τούφες από τα άσπρα της μαλλιά ξεγλιστρούσαν κάτω από το σάλι της. Η μητέρα έμπτηξε μια μιστρόδομαγμένη φωνή. Ήταν σαν να 'χει μπει στο δωμάτιο κάποιο πτώμα. Ετρέξα στη γερόντισσα και τη βοήθησα να ξεφροτώθει το δέμα της. Ήταν ακόμα πιο ξερακιανή τώρα, πιο καμπουνιασμένη. Το πρόσωπό της είχε γίνει πετσί και κόκαλο, και το κεφάλι της κουνιόταν πέρα - δώθε σάμπως να 'λεγε όχι. Δεν μπορούσε να αρθρώσει καθαρά ούτε μια λέξη, παρά μονάχα κάτι ψέλλιζε με το βουλιαγμένο στόμα της και τα ωχρά χείλη.

'Όταν η γερόντισσα συνήλθε λιγάκι, μας είπε πως είχε πέσει άρρωστη, πολύ άρρωστη. Τι αρρώστια έπαθε ακριβώς δεν μπορώ να θυμηθώ. Ήταν τόσο άσχημα που κάποιος φώναξε γιατρό, κι ο γιατρός έστειλε για παπά. Κάποιος ειδοποίησε τον γιο, κι εκείνος έδωσε χρήματα για φέρετρο και για την κηδεία. Μα ο Παντοδύναμος

δεν ήθελε ακόμα να πάρει την τυραννισμένη αυτή ψυχή κοντά Του. Άρχισε να αισθάνεται καλύτερα, έγιανε, και μόλις μπόρεσε πάλι να σταθεί στα πόδια της, ξανάπιασε να πλένει. Όχι μονάχα τα δικά μας, μα και τα άπλυτα κάμπισσων άλλων οικογενειών.

«Δεν μπορούσα να βω η σημαία στο κρεβάτι μου, και η αιτία ήταν αυτά τα άπλυτα», εξήγησε η γερόντισσα. «Τα άπλυτα δεν μ' άφηναν με κανένα τρόπο να πεθάνω».

«Με τη βοήθεια του Θεού θα φτάσεις τα εκατόν είκοσι», είπε η μητέρα μου ευχετικά.

«Θεός φυλάξου! Τι να την κάνω τόσο μακριά ζωή; Η δουλειά γίνεται πιο σκληρή και πιο σκληρή - μ' αφήνει η αντοχή μου - δεν θέλω να είμαι βάρος σε κανέναν!».

Η γερόντισσα έγραψε και σταυροκοπήθηκε, και σήκωσε τα μάτια της στον ουρανό. Εντυχώς υπήρχαν λίγα χρήματα στο σπίτι και η μητέρα την πλήρωσε. Είχα ένα παραξένο αισθήμα: τα νομίσματα στα αποσταμένα χέρια της γερόντισσας έδειχναν τόσο κονιδασμένα και καθαρά και ευλαβικά όσο κι εκείνη. Φύσησε πάνω στα νομίσματα και τα έδεσε σε ένα μαντίλι. Ύστερα έφυγε, με την υπόσχεση πως θα 'ρθει πάλι σε μερικές βδομάδες να πάρει νέο φορτίο άπλυτα.

Αλλά δεν ξαναφάνηκε ποτέ. Τα πλυμένα που είχε φέρει ήταν η τελευταία της προσπάθεια πάνω στη γη. Είχε οδηγηθεί από την ανίκητη θέλησή της να επιστρέψει στον κάθε κάτοχο τα υπάρχοντά του, να εκπληρώσει το χρέος που είχε αναλάβει.

Και τώρα πια το σώμα, που από καιρό δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ένα σπασμένο όστρακο, μονάχα από τη δύναμη της τιμής και του καθήκοντος συγκρατημένο,

έπεισε. Η ψυχή πήγε στα μέρη εκείνα όπου ανταμώνουν όλες οι άγιες ψυχές, αδιάφορο ποιους ρόλους έπαιξαν πάνω στη γη, σε ποια γλώσσα, με ποια πίστη. Δεν μπορώ να φανταστώ την Εδέμ χωρίς αυτή την πλύστρα. Ούτε μπορώ να συλλάβω έναν κόσμο όπου δεν υπάρχει ανταμοιβή για μια τέτοια προσπάθεια.

[Μετάφραση Ανθής Λεούση -
Αναδημοσίευση από την «Νέα Εστία», τεύχος 1713]

ΧΡΟΝΙΚΑ זברונוט

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΥΣΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:
Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ.. 32.44.315-8
E-mail: hhkis@hellasnet.gr
Internet site: http://www.kis.gr

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάτου 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

Αποκαλυπτήρια Μνημείου Ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα

Στις 10 και 11 Ιουνίου 2000, στα πλαίσια ενός διημέρου πολιτιστικών εκδηλώσεων στη Χαλκίδα, έγιναν τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου Ολοκαυτώματος στο χώρο του εβραϊκού νεκροταφείου της πόλης. Οι εκδηλώσεις διοργανώθηκαν από το Δήμο Χαλκίδας και την εκεί Ισραηλιτική Κοινότητα με τη συνεργασία του Κεντρού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κωνσταντίνη και της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδας κ. Μ. Μάση.

Κατά την τελετή των αποκαλυπτήριών του Μνημείου Ολοκαυτώματος ο Ραββίνος Αθηνών κ. Ιακ. Αράρ έψαλε επικυριότητην δέηση και ακολούθησαν οι χαιρετισμοί του νομάρχη Ευβοίας κ. Νικ. Παπανδρέου, του δημάρχου κ. Χ. Μανιάτη και των προέδρων του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μ. Κωνσταντίνη και της Ισραηλιτικής Κοινότητας Χαλκίδας κ. Μ. Μάση.

Ο δήμαρχος κ. Χ. Μανιάτης στην ομιλία του, αφού έκανε μία σύντομη αναφορά στην ιστορία και τον αφανισμό της Κοινότητας κατά την Κατοχή, ανέφερε χαρακτηριστικά ότι «...Αυτές οι οδυνηρές αναμνήσεις προσφέρουν ένα αιώνιο δίδαγμα και αποδεικνύουν την ηθική κατάπτωση και τα εγκλήματα στα οποία οδηγούν τον άνθρωπο ο τυφλός φανατισμός και η έλλειψη δημοκρατικών ελευθεριών. Αυτές οι οδυνηρές μνήμες ας αποτελέσουν α-

Το Μνημείο Ολοκαυτώματος στη Χαλκίδα

ναφορά και διδαχή για τις νεότερες γενιές. Το οφείλουμε στα 6 εκατομμύρια Εβραίους, αλλά και στα εκατομμύρια των υπόλοιπων θυμάτων της σφάστικας, που δίκαια ζητούν τη θέση τους στη συλλογική συνείδηση της ανθρωπότητας...».

Τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου τέλεσαν ο δήμαρχος Χαλκίδας και οι πρόεδροι του ΚΙΣ και της Ισραηλιτικής Κοινότητας. Στη συνέχεια τηρήθηκε ενός λεπτού σιγή, ενώ η τελετή έλλεισε με την άνακρουση του Εθνικού Ύμνου.

Το Μνημείο έχει φιλοτεχνηθεί σε χαλκό από τους γλύπτες κ.κ. Αντώνη και Γιώργο Καραγάλι και αναπαριστά, με μεγάλη πλαστικότητα, την τραγωδία και τον πόνο των θυμάτων του Ολοκαυτώματος, μέσα από ένα σύνολο σκελετωμένων ανθρώπων σωμάτων.

Το νυφικό

... Εγώ φόρεσα το ατελείωτο το νυφικό της
Με μικρή παραλλαγή στο δικό μου σώμα

Στα δικά μου μέτρα

Στα είκοσι εγώ, τόσα θά 'ταν καλέμον

Θεέ κι εκείνη

Θέε μου! Πόσος πόνος και για μενα...

Η σκέψη μου πιστή και απελεύθερη
λειτουργούσε

στο πέλαγος του πόνου και της θλίψης
εμβαπτισμένη.

Κείνο το άτυχο κορίτσι της πιο άτυχης
άτυχης φυλής,

1943-Εβραιϊκό ανήκονστο δράμα

Το αίσχος του αιώνα

Οι Δυνατοί του κόσμου

χτυπούν-χτυπούνται

Οι αθώοι πληρώνουν

...

Εγώ εφόρεσα το νυφικό της

Με μικρή παραλλαγή

στο δικό μου σώμα

Μνημόσυνο ιερό οι χτύποι

της μικρής μου καρδιάς

λυγμό ύψωνα στην ιστορία

της αδικίας της φριχτής

που σάρωσε τη φυλή των εβραίων

... Βασανιστικές αναμνήσεις

βαθιά οδυνηρές

Ποτάμι του πόνου βοερό
η βίαια αρπαγμένη από τα φίξα της

κι ως τα ολοξώντανά της κλώνια,

η φυλή,

στο έλεος της πιο ανήκονστης θηριωδίας

ενός παράφρονα νου

Ντροπή, δύο φορές ντροπή

σ' ουρανούς και γη

Εγώ εφόρεσα το νυφικό της

Λευκό ατλάζι

στο κοριτσίστικο όνειρο

λουλουδιασμένο

...

Δε σε λησμόνησα μικρή

άγνωστη Εβραιοπούλα

Ενδύθηκα με το νυφικό σου

την πονεμένη σου Ιστορία

και έδρεψα απ' αυτήν

όλη την ανεκπλήρωτή σου

πικρή,

που ως σήμερα κρατώ

ανάμνηση.

Είθε

ο καλός Θεός

να στερώσει εν Ειρήνη

της πονεμένης φυλής σου

την πορεία,

μέσα στους κόσμους ετούτου

την αλλοπρόσαλλη φορά.

Αύγουστος 1999

Ελευθερία Μανιδον

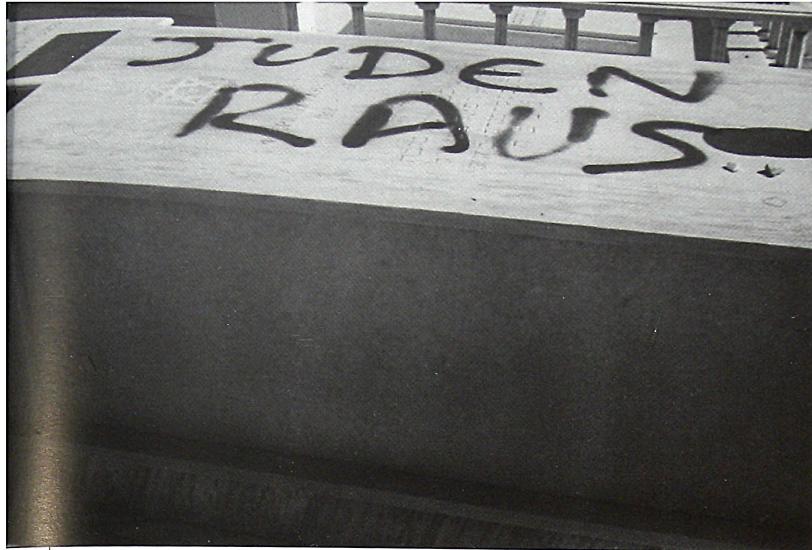

Επίσημη Επίσκεψη του Προέδρου της Δημοκρατίας στο Ισραήλ

Κατάθεση στεφάνου στο Ίδρυμα
Τεκμηρίωσης και Διαιώνισης της Μνήμης
Ηρώων και Μαρτύρων του
Ολοκαυτώματος Γιαντ Βασέμ. Από
αριστερά ο πρόεδρος του ΚΙΣ, ο πρέσβης
της Ελλάδος στο Ισραήλ κ. Α. Μητσάλης,
εκπρόσωποι του Γιαντ Βασέμ και ο
Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κων.
Στεφανόπουλος.

Από 14 έως 17 Μαΐου 2000 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος πραγματοποίησε επίσημη επίσκεψη στο Ισραήλ. Είναι η πρώτη φορά που Έλληνας Πρόεδρος της Δημοκρατίας επισκέφτηκε το Ισραήλ.

Στην επίσημη ακολουθία του κ. Στεφανόπουλου μετείχε, μεταξύ άλλων, εκπροσωπώντας τον Ελληνικό Εβραιϊσμό, ο πρόεδρος του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος κ. Μωύσης Κωνσταντίνης.

Ναζιστικά συνθήματα σε μνήματα στο εβραϊκό νεκροταφείο της Αθήνας.

Βανδαλισμοί σε ιερούς εβραϊκούς χώρους στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα

Τους τελευταίους μήνες εβραϊκοί ιεροί χώροι, στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα, υπέστησαν βανδαλισμούς. Στη Θεσσαλονίκη οι βανδαλισμοί έγιναν στη Συναγωγή «Μοναστηριωτών» και στο Μνημείο του Ολοκαυτώματος. Στην Αθήνα βεβηλώθηκαν τάφοι και μνημεία που βρίσκονται στο Γ' Νεκροταφείο (στη Νίκαια). Τους βανδαλισμούς των Αθηνών κατεδίκασε έντονα με επιστολή του προς το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο της Ελλάδος ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος κ. κ. Χριστόδουλος, με δηλώσεις του ο κυβερνητικός εκπρόσωπος κ. Δ. Ρέππας, ο «Συναπισμός» με ανοιχτή δήλωση και με κατάθεση ερώτησης του βουλευτή του κ. Φ. Κουβέλη για τον υπουργό Δημόσιας Τάξης κι ο δημοτικός σύμβουλος κ. Λ. Αυδής, ο οποίος ξήτησε και το Δημοτικό Συμβούλιο Αθηναίων εξέδωσε ομόφωνα ψήφισμα κατά του φασισμού.

* Η άποψη του Κεντρικού

Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος, όπως εκφράστηκε επίσημα προς τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, είναι ότι όσο διάστημα οι νεοναζιστές παραμένουν ασύλληπτοι κι ατιμώρητοι τα κρούσματα της μισαλλοδοξίας που προέρχονται από εθνικές, θρησκευτικές και φυλετικές διακρίσεις θα συνεχίζονται και θα επαυξάνονται. Όσον δηλαδή διάστημα το Κράτος θα εξακολουθήσει να περιορίζεται σε ευχολόγια οι λιγοστοί οπαδοί του φασισμού θα αποτολμούν πράξεις αντίθετες με τα αισθήματα της συντριπτικής πλειοψηφίας του ελληνικού λαού, πράξεις που αμαυρώνουν την ελληνική πολιτισμική παράδοση της ανεξιθρησκείας και του σεβασμού των ανθρωπίνων πεποιθήσεων.

Από τα πολλά δημοσιεύματα του Τύπου που προκάλεσαν οι βανδαλισμοί αναδημοσιεύουμε χρονογραφήματα που περιέχουν ενδιαφέρουσες γενικότερες τοποθετήσεις:

Βεβήλωση του Μνημείου Ολοκαυτώματος της Θεσσαλονίκης.

ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Είναι απολύτως βέβαιο ότι οι βάνδαλοι που ασχημόνησαν πάνω στους τάφους των Εβραίων, στο Γ' Νεκροταφείο, όπως και οι εν βαρβαρότητι αδελφοί τους που γέμισαν αγκυλωτούς σταυρούς και αιμοχαρή συνθήματα το σπίτι του Ζυλ Ντασέν (Ελληνα κατά βιούληση και όχι κατά γέννηση), είναι περήφανοι που η ταυτότητά τους γράφει «Χριστιανός Ορθόδοξος». Περηφανοί και παγερά αδιάφοροι για το γεγονός ότι η αναγραφόμενη ιδιότητά τους δεν έχει καμία σχέση με τις επιταγές των γραφών, από τις οποίες άλλωστε τηρούει τις αποστάσεις της και η διαβρωτικά εκκοσμικευμένη επίσημη εκκλησιαστική δράση.

Μπορούμε επίσης να υποθέσουμε ότι εξίσου περήφανοι για την ορθόδοξη πίστη τους (αυτή που, ως «κατοχυρωμένη από την αστυνομία, δεν χρήζει αποδείξεως...») είναι και οι αγαθοί χριστιανοί της Κέρκυρας που τριπλοκλείδωσαν ένα σχολείο για να αποκλείσουν τους «παγανιστές» τσιγγάνους, όπως και οι Κορίνθιοι που απαίτησαν την εκταφή ενός τσιγγάνου από το νεκροταφείο «τους». Και εφόσον για κανένα από τα περιστατικά αυτά δεν ακούσαμε επιτιμητικό μη-

τροπολιτικό λόγο, μπορούμε να εικάσουμε ότι η κυριαρχη Εκκλησία, εφόσον «διώκεται» καίτοι ηγεμονεύοντα, δεν βρίσκει καιρό να ασχοληθεί με τις πραγματικές διώξεις αλλοπίστων, ζώντων και τεθνεώτων.

Τι σημαίνει λοιπόν «Χριστιανός Ορθόδοξος» και γιατί η γραφειοκρατική αναγραφή «Χ.Ο.» θεωρείται απόραταχτο πειστήριο αυθεντικής πίστης; Δηλαδή, ωμότερα, γιατί συνεχίζουμε να θεωρούμε απόλυτη αυταξία την (αναγραφόμενη ή μη) ιδιότητα «χριστιανός ορθόδοξος» ενώ δεν είναι παρά φάντασμα ή αδρανής κληρονομία; Γιατί τόσος αγώνας για το πλάνο φαίνεσθαι και, ταυτόχρονα, τόση αδιαφορία για το πραγματικό περιεχόμενο της χριστιανικότητας; Και γιατί ο «ιερός πόλεμος» δεν θέτει στόχο του τον εχχριστιανισμό των κατά δήλωση «χριστιανών», δηλαδή τον προσανατολισμό τους σε στάσεις και αρχές που αραχνίζουν στα ιδωτικά κείμενα αλλά δεν εντοπίζονται στη δράση των «χριστοφόρων» υποκειμένων; Άλλα για μια τέτοια αντιδημοφιλή αποστολή δεν περισσεύουν κήρυκες ικανοί να διλέξουν πρωτίστως με τον έμπρακτο βίο τους.

Παντελής Μπουκάλας

[Καθημερινή, 30 Μαΐου 2000]

ΑΝΟΗΤΑ ΚΑΙ ΑΤΟΠΑ

Ελέχθησαν μερικά ανόητα, αλλά ελέχθησαν και μερικά άτοπα, μερικά προσβλητικά, που δεν μας τιμούν όχι μόνο ως ορθοδόξους χριστιανούς, όχι μόνο ως Έλληνες αλλά και ως ανθρώπους.

Ένα από τα ανόητα ήταν και το επιχείρημα, ότι αν πεθάνη κάποιος και δεν αναγράφεται το θρήσκευμά του στην αστυνομική του ταυτότητα, πώς θα ξέρουμε σύμφωνα με ποια θρησκεία θα τον θάψουμε;

Προφανώς, λοιπόν, ο εν λόγω νεκρός θα πρέπει να είναι ένας άνθρωπος που δεν έχει συγγενεῖς, που δεν έχει φίλους, που δεν έχει γείτονες. Θα πρόκειται περί ενός ανθρώπου που ζη στα σπήλαια και του οποίου το πτώμα θα ανακαλυφθή κάπου στον Όλυμπο ή στον Παρνασσό. Άλλα αν υπάρχουν ακόμη άνθρωποι των σπηλαίων, που χορεύουν με τους λύκους και τις αρκούδες, μάλλον δεν θα πρέπει να έχουν πληροφορηθή ότι οι σημερινοί πολίτες έχουν αστυνομικές ταυτότητες και εκλογικά βιβλιάρια. Τώρα, αν τύχη και θάψουμε και ένα άνθρωπο των σπηλαίων σύμφωνα με το ορθόδοξο δόγμα, δεν χάλασε και ο κόσμος, ούτε θα θυμώσῃ ο Θεός για την παρατυπία.

Άν όμως το προηγούμενο επιχείρημα φαίνεται αστείο, δεν μπορεί να χαρακτηρισθούν με τον ίδιο τρόπο και μερικά άλλα που ελέχθησαν κατά τις τηλεοπτικές αντιπαραθέσεις, που αρέσκονται να μας παρουσιάζουν νυχθμερόν οι υπεύθυνοι των δικτύων. Σε πολλές από αυτές τις αντιπαραθέσεις έγινε μία αίμητη επίθεσης εναντίον των Εβραίων, που κατηγορήθηκαν ότι αυτοί επίεισαν την ελληνική Κυβέρνηση να οδηγηθή στην απόφαση της μη αναφοράς του θρησκεύματος στον νέο τύπο των αστυνομικών ταυτοτήτων!

Η Εβραϊκή κοινότητα, που έχει εγκατασταθή στην Ελλάδα εδώ και πεντακόσια χρόνια, όταν κυρίως αποδιωγμένη από την Ιερά Εξέταση που δρούσε στην Δυτική Ευρώπη, βρήκε άσυλο στη χώρα μας, ουδέποτε είχε υποστή διωγμούν. Στα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής όσοι Εβραίοι κατάφεραν να επιβιώσουν, ήταν επειδή τους έκρυψαν και τους βοήθησαν οι Ορθόδοξοι χριστιανοί. Και οι Εβραίοι συμπατριώτες μας, επειδή δεν πρέπει να λησμονούμε ότι Έλληνες υπήκοοι είναι και αυτοί, νοιάθουν πάντοτε μεγάλη ευγνωμοσύνη για την βοήθεια εκείνη.

Σήμερα, λοιπόν, μετά από τις ιστορίες του Ολοκαυτώματος, από τις οποίες η ανθρώπινη κοινωνία αποστρέφει το πρόσωπό της, εμείς οι Έλληνες εφθάσαμε στο σημείο να ζωγραφίσουμε στην σβάτικα στο

Εβραϊκό νεκροταφείο, στο μνημείο του Ολοκαυτώματος και στο σπίτι της Μελίνας Μερκούρη και του φιλέλληνα Ζυλ Ντασσέν και να γράψουμε “Θάνατος στους Εβραίους! Και δυστυχώς αυτά τα συμβάντα ξεκινούν από τις κατάρες εναντίον των Εβραίων, που ακούσθηκαν από λόγια ωρισμένων ανθρώπων της Εκκλησίας!

Αλλά ακούσαμε και άλλα άτοπα. Ακούσαμε τον πρόδεδρο των κληρικών να αποκαλή τον πρωθυπουργό της χώρας άθεο! Όταν δε ο κ. Χατζηνικολάου του θύμισε, ότι ο πρωθυπουργός είναι πάντα παρών στην εκκλησία, στις θρησκευτικές εορτές, ότι τον είδαμε πρόσφατα την Μεγάλη Παρασκευή να πηγαίνη στον Επιτάφιο και το Μεγάλο Σάββατο στην Ανάσταση, ο εν λόγω άνθρωπος της Εκκλησίας είπε ότι δεν τον έχουν δείξει ποτέ οι τηλεοράσεις και να μεταλαμβάνη! Με αυτόν τον φανατισμό που δημιουργούν, είναι περίεργο, πως δεν έχει ζητηθή ακόμη να φέρουν οι αστυνομικές ταυτότητες φωτογραφία του φέροντος όταν λαμβάνη την θεία μετάληψη!

Αλεξάνδρα Στεφανοπούλου

[Εστία, 30 Μαΐου 2000]

ΓΚΕΜΠΕΛΙΣΚΟΙ ΔΙΠΛΑ ΜΑΣ

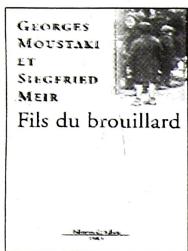
Τις μεθόδους της μυστικής αστυνομίας του τσάρουν, που προκάλεσε τα ανεπανάληπτα προγκόδι, καθώς και του Γκέμπελς, άρχισαν να χρησιμοποιούν ορισμένοι κληρικοί και κάποιοι φαιοί συνοδοιπόροι τους, ανακαλύπτοντας ακόμη και τα «πρωτόκολλα των σοφών της Σιάν» στο αντισημιτικό τους παραληρήμα των τελευταίων ημερών. Είναι σύγγραμμα των μυστικών υπηρεσιών του τσάρου, που απετέλεσε, ως γνωστόν, αιχμή του δόρατος της ναζιστικής αντισημιτικής προπαγάνδας.

Είναι κρίμα, στην αυγή του 21ου αιώνα να ξεστομίζονται από τηλεοράσεως χαρακτηρισμοί που προσβάλλουν βάναυσα ένα μέρος Ελλήνων πολιτών, που είναι υπερήφρων για τη διπλή καταγωγή τους (Έλληνες και Εβραίοι), η οποία χρονολογείται από τον 5ο π.Χ. αιώνα, όταν πρωτοεμφανίστηκαν στη Δήλο, με βάση τις αρχαιολογικές ανασκαφές, οι πρώτες εβραϊκές κοινότητες στον ελλαδικό χώρο.

Τουλάχιστον η επίσημη Εκκλησία, μήπως θα μπορούσε να καταδικάσει το αντισημιτικό παραληρήμα ορισμένων εκλεκτών της και να σταθεί στο ύψος του «αγαπάτε αλλήλους», που δίδαξε ο Ιησούς Χριστός;

[Ελευθεροτυπία, 1 Ιουνίου 2000]

Μνήμες που δεν θα σβήσουν

Στο βιβλίο «Ο Γιος της καταχνιάς» (*Fils du brouillard*, εκδόσεις *Bernard de Fallois*), που κυκλοφόρησε στη Γαλλία, ο Ζορζ Μουστακί έχει συγκεντρώσει μαρτυρίες του παλιού και αγαπημένου φίλου του, Ζίγκφριντ Μεϊρ. Ο Μουστακί γεννήθηκε στην ευτυχισμένη Αλεξάνδρεια, γόνος εβραϊκής οικογένειας που είχε στενές σχέσεις με την ελληνική κοινότητα της πόλης. Ο Μεϊρ είχε την ατυχία να γεννηθεί Εβραίος στη Γερμανία και να μεταφερθεί μαζί με όλη την οικογένεια στο Αουσβίτς, το 1941, και κατόπιν στο Μαουτχάουζεν. Για πρώτη φορά αφηγείται όσα έζησε από τα επτά έως τα ένδεκα χρόνια του, μέχρι την απελευθέρωση των κρατουμένων του Μαουτχάουζεν, το 1945. Είναι μια συγκλονιστική, οδυνηρή μαρτυρία. Έχοντας σταδιοδομήσει στο χώρο της μουσικής και των επιχειρήσεων, στις Βαλεαρίδες, ο Ζίγκφριντ Μεϊρ διαμένει τώρα στο Παρίσι, στο σπίτι όπου κάποτε έζησε ο Βολταίρος. Εκεί συναντήσαμε τον ίδιο και τον Ζορζ Μουστακί –δύο φίλους σχεδόν συνομήλικους που μοιάζουν με αδέλφια και που έχουν πολλά να μας πουν.

Paris Match: Γιατί το παιδί του ήλιου θέλησε να αφηγηθεί την ιστορία του παιδιού της καταχνιάς;

Ζορζ Μουστακί: Από φιλία, πρώτα πρώτα. Άλλα και γιατί ήταν πολύ δυνατό το αίσθημα της αντίθεσης ανάμεσα στα τόσο διαφορετικά παιδικά χρόνια μας. Γνωριζόμαστε σχεδόν μισό αιώνα, από το ξεκίνημά μας στο τραγούδι. Ο Ζίγκφριντ εγκατέλειψε τη σόουμπιζνες, αλλά η φιλία μας δεν χάθηκε. Ήθελα, λοιπόν, να μάθω αυτά που έζησε και που τα κάλυπτε με απόλυτη σιωπή. Δεν ήθελα να τον πιέσω γιατί αισθανόμουν ότι ήταν ένα πεδίο πολύ ευαίσθητο. Μια μέρα –έπειτα από πολύ καιρό – ο Ζίγκφριντ μου διηγήθηκε την τρομερή ιστορία του. Είχε έρθει να μείνει για μια βδομάδα στο σπίτι μου. Μάζευα τα λόγια του όπως τα ψίχουλα ο πεινασμένος και όσο τον άκουγα τόσο ένιωθα μεγαλύτερη την ανάγκη να καταγράψω τη μαρτυρία του. Εκείνος, ένας Ρουμάνος Εβραίος γεννημένος στη Γερμανία, που τον έλειπαν στο Αουσβίτς στα 7 χρόνια. Εγώ, Εβραίος γεννημένος στην Αλεξάνδρεια, την ευτυχισμένη πόλη όπου όλες οι κοινότητες συμβιώναν αρμονικά μέσα στη διαφάνεια του ήλιου.

P.M.: Είναι αλήθεια, κ. Μεϊρ, ότι δεν είχατε θελήσει να μιλήσετε προηγουμένως;

Ζίγκφριντ Μεϊρ: Πραγματικά, δεν ήθελα να μιλάω για την περίοδο εκείνη της ζωής μου. Όταν έβλεπαν το τατουάζ στο χέρι μου, έλεγα ότι ήταν το νούμερο της κοινωνικής μου ασφάλισης. Όμως, όπως λέει ο Ζορζ, περάσαμε πολλά βράδια στο σπίτι του συζητώντας. Αρχίσαμε να μιλάμε για τα παιδικά μας χρόνια...

– Πώς βρεθήκατε στο Αουσβίτς;

Ζ. Μεϊρ: Μετά την εισβολή των Γερμανών στη Ρουμανία, το 1940, η οικογένειά μου μεταφέρθηκε με τρένο στο Αουσβίτς: ο πατέρας μου, η μητέρα μου, εγώ και ο ετεροθαλής αδελφός μου, ο Χάιντς. Ήταν βαγόνια-φυλακές που μας κουβαλούσαν σαν να είμαστε ζώα. Όταν φτάσαμε στο Αουσβίτς η μητέρα μου με πήρε στην αγκαλιά της και βρεθήκαμε μαζί, χωρίς να με δουν οι φρουροί, στο στρατόπεδο των γυναικών. Η «κάπο» του στρατοπέδου πήρε την απόφαση να με κρύψει για να μη με σκοτώσουν –τα παιδιά τα θανάτωναν πρώτα-πρώτα. Όταν, έπειτα από δύο μήνες, η μητέρα μου πέθανε από τύφο, η γυναίκα αυτή, που την

έλεγαν Φάνι, μου είπε ότι τώρα θα μιλούσε για μένα στους Ες-Ες. Και εκείνο που συνέβη ήταν ότι οι Γερμανοί μου χάιδεψαν τα μαλλιά και με άφησαν να ξήσω. Είναι απίστευτο, τώρα που το σκέφτομαι, αλλά φαίνεται ξύπνησε μέσα τους λίγη ανθρωπιά. Έπαιξε ρόλο, σίγουρα, και το γεγονός ότι ήμουν ξανθός με γαλανά μάτια και μιλούσα καλά γερμανικά. Έγινα κάτι σαν ζωντανή μασκότ, με άφηναν να πηγαίνω όπου ήθελα.

– Είδατε να πεθαίνει η μητέρα σας. Διατηρείτε κάποια συγκεκριμένη ανάμνηση;

Ζ. Μεϊρ: Θυμάμαι μόνο ότι ήταν άρρωστη στο κρεβάτι, μέσα στο παράπηγμα, και ότι κάποια στιγμή οι συγχρατούμενες είπαν ότι θα πέθαινε και ότι θα την βοηθούσαν. Της έκαναν μια ένεση με αέρα. Θυμάμαι ότι δεν έκλαψα. Και αργότερα, όταν έμαθα το θάνατο του πατέρα μου, που τον έριξε σε γκρεμό ένας επιστάτης, η είδηση δεν με συγκλόνισε. Τείνω να πιστεύω ότι δεν αγαπούσα πολύ τους γονείς μου, όμως, πώς μπορώ να είμαι σίγουρος; Το βέβαιο είναι ότι δεν θυμάμαι τίποτε από την προηγούμενη ζωή μας. Οι αναμνήσεις μου αρχίζουν από το Αουσβίτς. Και τον ετεροθαλή αδελφό μου δεν τον ξαναείδα. Πρέπει να πέθανε εκεί.

– Που σας μετέφεραν κατόπιν;

Ζ. Μεϊρ: Στο στρατόπεδο των ανδρών. Με έβαλαν σ' ένα παράπηγμα όπου είχαν δίδυμα παιδιά που χορηγούποιούσε στα πειραμάτα του ο Δρ Μένγκελε. Με θεραπευσαν από τον τύφο –δεν ξέρω τι μου έκαναν– και δεν ξαναρρώστησα ποτέ.

– Θυμάστε καθόλου τον Μένγκελε;

Ζ. Μεϊρ: Όχι, καθόλου.

Ζορζ Μουστακί: Όταν ο Ζίγκφριντ μου διηγιόταν την ιστορία του, τα παιδικά του χρόνια, έμενα έκπληκτος που λέξεις όπως Αουσβίτς και «Μένγκελε» ήταν, τότε, μέρος της καθημερινότητάς του. Ήταν τρομακτικές, δραματικές στιγμές της ιστορίας μας, κι εκεί απέναντι ήταν ο φίλος μου και μου τις διηγιόταν.

– Στο βιβλίο του, «Ο, τι έχει μείνει από το Αουσβίτς», ο Ιταλός φιλόσοφος Τζόρτζιο Αγκαμπέν μιλάει για τους «μουσουλμάνους», τους κρατούμενους που είχαν χάσει κάθε θέληση για ζωή. Θυμάστε αυτή την έκφραση;

Ζ. Μεϊρ: Βεβαίως. Οι ίδιοι οι κρατούμενοι τους αποκαλούσαν έτσι. Σκεφτείτε ότι έβλεπαν μπροστά

τους ένα φούρνο κρεματορίου, που ήξεραν με τι τον τροφοδοτούσαν οι Γερμανοί. Ο μόνος τρόπος να επιβιώσουν ήταν να δουλεύουν, να είναι ικανοί για δουλειά για να τους αφήσουν να ζήσουν. Τη στιγμή που οι δυνάμεις τους εγκατέλειπαν, κάτι γινόταν μέσα τους που τους έκανε να συνειδητοποιήσουν ότι δεν άξιζε τον κόπο να αγωνίζονται. Τότε, γίνονταν «μουσουλμάνοι». Οι άλλοι κρατούμενοι δεν είχαν κανένα οίκτο γι' αυτούς. Ξέρετε, έχουν ειπωθεί πολλά για την αλληλεγγύη μέσα στα στρατόπεδα, εγώ όμως δεν την είδα ποτέ. Γνώρισα την αλληλεγγύη ορισμένων ενηλίκων επειδή ήμουν παιδί, αλλά δεν είδα ποτέ κρατούμενους να μοιράζονται τη σούπα τους, για παράδειγμα. Αντίθετα, τους έβλεπα να κλέβουν ο ένας την καραβάνια του άλλου για να πάρουν διπλή μερίδα στο συσσίτιο. Ο Πρίμο Λέβι (στο «Αν αυτό είναι ο άνθρωπος») περιγράφει με αρκίσιεια αυτό το κλίμα, αυτόν τον εξευτελισμό του ανθρώπου.

– Ο Πρίμο Λέβι είπε κι αυτή την τρομερή φράση: «Το Αουσβίτς ήταν το πανεπιστήμιο μου»...

Ζ. Μεϊρ: Θα προτιμούσα να διδαχθώ κάπου αλλού!

Ζορζ Μουστακί: Το φιλμ του Μπενίνι «Η ζωή είναι ωραία», δείχνει μια ωραιοποιημένη εικόνα των στρατόπεδων συγκέντρωσης, αντίθετη από τη δική σου. Εμένα μου φάνηκε καραγκούζιλκι. Εσένα σου άρεσε;

Ζ. Μεϊρ: Μου άρεσε. Ο Μπενίνι μπόρεσε να μιλήσει μ' έναν άλλο τρόπο για τη φρίκη.

– Ποιος ήταν ο ρόλος των Εβραίων επιστατών, των περιβόητων «κάποιο»;

Ζ. Μεϊρ: Η γυναίκα που με έσωσε, η Φανί, ήταν «κάποιο», όπως και ο θετός πατέρας μου, ο Ισπανός Σατούγνινο Ναβάθο, επιστάτης σ' ένα παράπηγμα στο Μαουτχάουζεν, ο οποίος με πήρε μαζί του όταν ελευθερώθηκε το στρατόπεδο, το 1945. Οι άνθρωποι αυτοί, που οι Γερμανοί τους ανέθεταν την ευθύνη των παραπηγάτων, άλλοτε προσπαθούσαν να κάνουν τη δουλειά τους χωρίς να πειράζουν κανέναν, αντίθετα αν περούντες απ' το χέρι τους βοηθούσαν, και άλλοτε αποδεικνύονταν μικρόψυχα, δουλοπορεπή ανθρωπάκια που βασάνιζαν τους συγκρατουμένους τους για να φανούν αρεστοί στους Γερμανούς.

[Από το περιοδικό «Paris-Match» και την «Καθημερινή», 30 Ιανουαρίου 2000]

Μια αποφράδα επέτειος

Συνέχεια από τη σελ. 2

ΘΑ ΉΤΑΝ ΣΚΟΠΙΜΟ στο σημείο αυτό να πούμε ότι το έθνος κράτος υπήρξε φροέας απελευθέρωσης και διαφωτισμού των λαών, όπως επίσης ότι συχνά καλλιέργησε την πεποιθηση της μοναδικότητας και της ανωτερότητας των υπηκόων του έναντι των άλλων, των εκτός των τειχών.

ΛΑΜΠΡΑ είναι τα πολιτισμικά του επιτεύγματα, όπως και πολλά είναι τα θύματά του: Ινδιάνοι της Βόρειας και νότιας Αμερικής, μαύροι της Αφρικής, Ινδοί και Κινέζοι της Ασίας. Στην αυταρχικότερη μορφή του το έθνος-κράτος εξολόθρευσε συστηματικά Αρμένιους και Εβραίους. Ακόμα ένα ολοκληρωτικό σύστημα με διεθνιστικές επαγγελίες καταδίκασε εκατομμύρια σε θάνατο στο όνομα της παγκόσμιας αδελφότητας. Κανένα μεγάλο κράτος συνεπώς δεν μπορεί να καυχηθεί ότι είναι ολότελα αθώο του εγκλήματος και γι' αυτό κανένα κράτος δεν είναι πειστικό όταν γίνεται κήνοσος των άλλων. Ποιο είναι άραγε το σημείο πέρα από το οποίο η απλή φιλοπατρία μεταλλάσσεται σε σωβινισμό και ο σεβασμός για τα σύμβολα του έθνους σε φετιχισμό;

ΠΟΤΕ και κάτω από ποιες συνθήκες εναποτίθεται μέσα μας το αυγό του φιδιού της μισαλλοδοξίας και της καταστροφής του άλλου; Μια κακιά στιγμή στην τύχη ενός έθνους, η συλλογική αίσθηση της ταπείνωσης και της αδικίας, η ανασφάλεια από πραγματικές ή φανταστικές απειλές, η οικονομική καταστροφή, μπορούν να παράσχουν τις συνθήκες εκκόλαψης του φιδιού μέσα στον κοινωνικό ιστό. Οι λαϊκιστές, οι δημεγέρτες και οι εγκληματίες ηγέτες δρέπουν στη συνέχεια τους καρπούς της τερατογένεσης αυτής. Το

τέρας της μισαλλοδοξίας καταβροχθίζει τελικά και ότι ευγενικό συνδέεται με τις έννοιες του πατριωτισμού και της ελευθερίας που συνδέονται με το ιστορικό έθνος κράτος. Όσοι τα θεωρούν πολύτιμα αγαθά οφείλουν να τα προστατεύουν από τη θανατηφόρα μετάλλαξη.

ΠΕΡΑ όμως από την πραστρατημένη ιδεολογία που εξέθερψε το ολοκαύτωμα και τις διαταραχαμένες συνειδήσεις που το αποδέχθηκαν, υπάρχει άραγε κάποιο νόημα που μπορούμε να αποδώσουμε στο κατακλυσμικό γεγονός: Κάποιο νόημα που θα εξασφαλίσει στις λεγεώνες των αθώων τη θέση που δικαιούνται στη μνήμη μας; Ο χαμός των αθώων του ολοκαυτώματος αποτελεί θυσία που αποκτά μεγαλύτερη σημασία όσο περνούν τα χρόνια. Η μνήμη τους είναι εγγύηση για την περιφρούρηση του πολιτισμού και της ανθρωπιάς μας και η θυσία τους δικαιώνεται κάθε φορά που καταφέρνουμε ως άτομα και ως κοινωνία να εκβάλουμε το αυγό του κακού που επωάζεται μέσα μας. Η αξία της ζωής δεν υποτιμάται μόνο από τον ακραίο φασισμό, αλλά και από την αδιαφορία για το ξένο πάθος, ώστε ο δικός μας βίος να υποβαθμίζεται σε μια απλή βιολογική λειτουργία.

ΓΙΑ ΟΣΟΥΣ πιστεύουν σε έναν Θεό αγάπης, οι κατατρεγμένοι που χτυπούν την πόρτα της συνείδησής μας είναι άγγελοι κυρίου, για όσους πιστεύουν απλώς στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου και τη δικαιοσύνη που δίνει νόημα στη ζωή, η καθημερινή εγρήγορση αποτελεί υποχρέωση.

[Κείμενο ομιλίας στο Νεκροταφείο Αθηνών κατά την Επέτειο του Ολοκαυτώματος, την 14η Μαΐου 2000. Αναδημοσιεύεται από την «Καθημερινή», 28 Μαΐου 2000.]

Summary of the contents of Issue No 168, Vol. 23

JULY - AUGUST 2000

✓ This year, on **Holocaust Memorial Day** Professor Thanos Veremis of the University of Athens, addressed a speech titled "A cursed anniversary" at the Jewish cemetery of Athens. Dr. Veremis stressed that "The only guarantee that the technological means of the modern state will not be used against civilians, is the continued alertness of the democratic society, which must, for this reason, study carefully the outcome of the Holocaust..."

✓ In his book titled "**The Illusion of Safety**", (Pella Publishing Company Inc., New York 1997), Michael Matsas who now lives in the United States describes, among others, how eight Jewish families from the **Jewish Community of Agrinio** (Central Greece) were rescued from the Holocaust.

✓ In the Bulgarian newspaper "Jewish News" of December 5th 1996, Todor Kambourof, who was a soldier at that time, describes as an eyewitness the arrest of the **Jews of Kavala** (Eastern Macedonia) on the early morning hours of March 4th 1943.

✓ This issue also includes a narration by the author Isaac Bashevis Singer titled "The washerwoman" and a poem by EI. Mavridou, titled "The wedding gown",

which is dedicated to a young Jewish girl of 1943 who never wore her wedding gown.

✓ The Municipality of Halkida (Eubea) dedicated a **Monument** to the Jews of the city who perished in the Holocaust. The Jewish Community of Halkida is one of the few in Greece that function today.

✓ The **President of the Hellenic Republic**, Mr. Kon. Stefanopoulos visited Israel and laid a wreath at the Yad Vashem Holocaust Memorial.

✓ During the last few months **neo-Nazis vandalized holy Jewish places in Athens and Thessaloniki**. The Archbishop of Athens Mr. Christodoulos, the Government spokesman, the political parties and the Municipal Council of Athens strongly condemned these actions of vandalism and racism. Distinguished journalists also published condemning articles.

✓ In his book published in French, titled «**Fils du brouillard**», Bernard de Fallois publications, the well-known French composer Georges Moustaki, has collected testimonies of his Jewish friend Siegfried Meir, on concentration camps. Meir was liberated from Mauthausen in 1945.

(Translated from Greek by: Rebecca S. Camhi).

